

Студија о женама у избеглиштву и расељењу

Група 484

Београд, август 2006.

Издавач:
Група 484
Грачаничка 10, Београд

За издавача
Весна Голић

Аутори
Тања Павлов
Синиша Воларевић
Владимир Петронијевић

Лектура и коректура
Јована Крстић

Дизајн корица
Рекламна агенција

Припрема за штампу
Божидар Стаматовић
Давид Маћеј

Штампа
Стандард 2

Тираж
200

Година издања
2006.

САДРЖАЈ

Списак употребљаваних акронима

УВОД	7
I МЕЂУНАРОДНА И ДОМАЋА ПРАВНА РЕГУЛАТИВА У ОБЛАСТИ ЗАШТИТЕ ЖЕНА У ИЗБЕГЛИШТВУ И РАСЕЉЕЊУ	10
1. Универзални документи	10
2. Регионални документи	15
3. Прописи Републике Србије	17
4. Завршно разматрање	20
II РЕАЛИЗАЦИЈА ПРАВА ЖЕНА У ИЗБЕГЛИШТВУ И РАСЕЉЕЊУ – ИЗ УГЛА ЖЕНА	22
1. Структура жена које су учествовале у фокус групама	22
1.1. Избор узорка	22
1.2. Број жена и њихово порекло	23
1.3. Старост	24
1.4. Брачни статус	25
1.5. Образовни статус	26
1.6. Радни статус	26
1.7. Стамбени статус	26
2. Жене и економија	27
2.1. Право на рад	27
2.2. Право на адекватни стандард живота	31
2.3. Право на адекватан смештај	33
2.4. Право на имовину	34
3. Жене и одлучивање	35
4. Жене и здравље	37
5. Жене и образовање	39
6. Насиље над женама	40
7. Жене и медији	42
8. Право на социјалну интеграцију	43
9. Најугроженије избегле и расељене жене	45
10. Зашто су жене у избеглиштву и расељењу посебно рањива група?	47

III ОДГОВОР ИНСТИТУЦИЈА И ОРГАНИЗАЦИЈА НА ПОТРЕБЕ ЖЕНА У ИЗБЕГЛИШТВУ И РАСЕЉЕЊУ	49
1. Структура узорка	49
1.1. Општине и врсте организација или установа које су учествовале у истраживању	49
1.2. Полна и старосна структура узорка	50
1.3. Функција интервјуисаних особа у организацији или институцији коју су представљали	51
1.4. Образовна структура узорка	51
2. Капацитети и досадашње праксе локалних институција и организација	52
2.1. Знања о родној равноправности и присилним миграцијама	52
2.2. Људски ресурси ангажовани у вези са унапређењем родне равноправности и пружањем подршке присилним мигрантима	56
2.3. Информатички капацитети осетљиви на родну припадност и припадност рањивим социјалним групама	57
2.4. Осетљивост структуре организације према родној припадности и припадности рањивим социјалним групама	59
2.5. Интерно регулисање питања родне равноправности и пружања подршке присилним мигрантима	62
2.6. Сарадње са другим релевантним организацијама које се односе на питања родне равноправности и/или присилних миграција	62
2.7. Програми подршке специфично намењени оснаживању жена или присилних миграната	63
2.8. Системи праћења и оцењивања пружаних услуга и спровођених програма	65
3. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА: какви су капацитети локалних организација за изграђивање родне осетљивости и осетљивости према рањивим социјалним групама?	65
IV КАКО УНАПРЕДИТИ РЕАЛИЗАЦИЈУ ПРАВА ЖЕНА У РАСЕЉЕЊУ И ИЗБЕГЛИШТВУ	68
1. Програмима који ће адекватно одговорити потребама избеглих и расељених жена	68
2. Изграђивањем капацитета свих релевантних локалних установа и организација	71
3. Увођењем родне перспективе у рад локалних институција и организација	72
4. Усвајањем и применом међународне и домаће правне регулативе која подржава родну равноправност	73
5. Мултисекторским приступом	75

Списак употребљаваних акронима

АП	Аутономна покрајина
БиХ	Босна и Херцеговина
ВСС	висока стручна спрема
GCIM	<i>енгл.</i> , Global Commission on International Migration (Глобална комисија за међународне миграције)
ECRE	<i>енгл.</i> , European Council on Refugees and Exiles (Европски савет за избегле и азиланте)
ЕУ	Европска Унија
IAN	<i>енгл.</i> , International Aid Network (Међународна мрежа помоћи)
ICMC	<i>енгл.</i> , International Catholic Migration Commission (Међународна католичка организација за миграције)
ИОМ	<i>енгл.</i> , International Organization for Migration (Међународна организација за миграције)
JEN	<i>енгл.</i> , Japan Emergency NGOs (Јапанске НВО за помоћ у катастрофама)
КиМ	Косово и Метохија
КУД	Културно уметничко друштво
МКЦК	Међународни комитет Црвеног крста
МПХК	Мрежа правних хуманитарних канцеларија
МФЦК	Међународна федерација друштава Црвеног крста и Црвеног полумесеца
НВО	невладина организација
НСЗ	Национална служба за запошљавање
ОЕБС	Организација за европску безбедност и сарадњу
ОШ	Основна школа
ППУ	Подручна полицијска управа
РС	Република Србија
ССС	средња стручна спрема
СФРЈ	Социјалистичка Федеративна Република Југославија
СЦГ	Србија и Црна Гора
UMCOR	<i>енгл.</i> , United Methodist Committee on Relief (Комитет за помоћ уједињених методиста)
УН	Уједињене нације

UNDP	<i>енгл.</i> , United Nations Development Programme (Програм за развој Уједињених нација)
UNHCR	<i>енгл.</i> , United Nations High Commissioner for Refugees (Високи комесаријат Уједињених нација за избеглице)
UNIFEM	<i>енгл.</i> , United Nations Development Fund for Women (Развојни фонд УН за жене)
ФНРЈ	Федеративна Народна Република Југославија
ЦСР	Центар за социјални рад

УВОД

Студија је настала у оквиру пројекта *Изградња капацитета кључних актера у области присилних миграција ради увођења родне перспективе у њихов рад*, уз финансијску подршку канадске Владе преко Канадске агенције за међународни развој.

Циљ пројекта је био да се развије родна осетљивост у раду организација и институција одговорних за реализацију права присилних миграната/мигранткиња, као и да се развије њихова међусобна сарадња и сарадња са организацијама и телима одговорним за реализацију права жена уопште. Пројекат је започео теренским истраживањем реализације права жена у избеглиштву и расељењу, провођењем десет фокус група са 100 избеглих и расељених жена и 42 интервјуа са кључним актерима из релевантних професионалних области у 5 општина у Србији (Краљево, Крушевац, Ниш, Пожаревац, Стара Пазова). Прикупљени подаци су интегрисани у ову студију и презентовани, заједно са важним информацијама и знањима из области присилних миграција и родне проблематике, на пет локалних семинара који су окупили кључне актере у области присилних миграција, остваривања права жена, креирања и провођења социјалне политике и локалних јавних политика уопште.

Студија је намењена организацијама, институцијама, појединцима и појединкама које раде на унапређењу реализације права присилних миграната и мигранткиња, као подстицај да развију родну осетљивост у раду, односно механизме праћења утицаја својих услуга и програма на све чланове мигрантских породица, и адекватне програме појединачног оснаживања чланова породице, а посебно жена, и да ојачају међусобну сарадњу.

Миграције су дуго година биле мушки феномен. Међутим, данас жене чине готово половину популације од 200 милиона миграната у свету¹, а заједно са децом 70-75% од 19 милиона најугроженијих присилних миграната, избеглица и расељених лица.²

УН и међународне организације које се баве миграцијама посветиле су пуну пажњу овом феномену. ECRE (European Council on Refugees and Exiles) у својој анализи *Position on Asylum Seeking and Refugee Women*³ указује да жене тражиоци азила и избеглице нису у могућности да користе правну заштиту и мере социјалне подршке подједнако као мушкарци, из више разлога:

- недостатка родно осетљивих база и података, што одржава невидљивост избеглих жена и родне проблематике, и спречава развој политика и планирање у тој области;
- суштинских правних препрека које произлазе из чињенице да се Конвенција о статусу избеглица из 1951. године заснива на претпоставци да се сва избегла лица, без обзира на пол, суочавају са истим проблемима и треба да буду третирана на исти начин. Прогон жена ипак може да се разликује од прогона мушкараца – и по облику и по мотивацији;
- процедуралних правних препрека које се базирају на претпоставци да су тражиоци азила политички активни мушкарци који су прогањани од власти због своје политичке активности;
- родној неосетљивости приликом пружања социјалних услуга, због чега нпр. смештај жена у колективне центре услед пренасељености и губитка приватности повећава ризик од сексуалног насиља и друге врсте насиља према женама.

¹ GCIM, *Migration in an Interconnected World: New Direction for Action*, October 2005

² UN Division for the Advancement of Women, *Report of the Consultative Meeting on Migration and How This Movement Affects Women*, January, 2004

³ ECRE, *Position on Asylum Seeking and Refugee Women*, December, 1997

Скупштина Савета Европе је 1998. усвојила препоруке за унапређење статуса избеглих жена у Европи.⁴ UNHCR је већ средином осамдесетих увидео потребу да укључи родну перспективу у свој рад, па је развио низ политика, докумената и смерница за рад како би то остварио (the Policy on Refugee Women, 1989; the Guidelines on the Protection of Refugee Women, 1991; several ExCom Conclusions and theme-specific guidelines on a variety of refugee women or gender-related issues such as: the UNHCR Sexual Violence Guidelines, 1995; the Policy on Harmful Traditional Practices, 1997; and the newly updated Guidelines on Gender-Related Persecution, 2002)⁵. UNIFEM и Комитет жена за избегле жене и децу такође у континуитету раде на истраживању и унапређењу права жена у избеглиштву и расељењу.

Према подацима прикупљеним током регистрација избеглих лица 2001. године и расељених 2000. године, у Србији је било регистровано 198.866 избеглих жена (што је чинило 52,73% укупне избегличке популације)⁶ и 94.320 расељених жена (50,60% укупне расељеничке популације)⁷.

Прикупљени подаци су показали да су жене у обе популације нижег образовног статуса у односу на мушкарце и да је стопа њихове незапослености већа у односу на мушкарце. Упркос овим очигледним и упозоравајућим показатељима вулнерабилности жена у избеглиштву и расељењу, она се није систематски истраживала, нити је родна перспектива систематски укључивана у рад организација и институција које раде са избегличком и расељеничком популацијом.

Група 484 се у свом десетогодишњем раду на терену сусретала са посебном вулнерабилношћу жена у избеглиштву и расељењу и њеним недовољним препознавањем и од самих расељених и избеглих особа – и од »помагача« и »помагачица«.

У 2004, током евалуације нашег пројекта *Оснаживање интерно расељених лица за заговарање за њихова права и имплементацију Водећих принципа УН о интерном расељењу*, 63,89% од 70 расељених особа (23 мушкарца и 47 жена) на питање да ли се проблеми расељених особа разликују с обзиром на њихов пол одговорило је негативно. 64,71% од 63 представника општинских координационих група⁸ (28 мушкараца и 35 жена) такође је дало негативан одговор.

У оба узорка већина оних који су одговорили позитивно дала је објашњење да је женама теже будући да се мушкарци више крећу изван куће и лакше долазе до посла, док су жене везане за кућу и породицу, услед патријархалне поделе улога, изоловане су и не учествују у одлучивању.

Све то је указало на потребу за развијањем родне осетљивости и код самих расељених и избеглих лица и код представника/представница институција и организација које су одговорне за реализацију њихових права. У 2004. години, у сарадњи са UNHCR-ом, започели смо едукацију о сексуалном и родно заснованом насиљу кроз пројекат *Заштита жена и деце у избеглиштву и расељењу од сексуалног и родно заснованог насиља*. Укупно 130 припадница и припадника локалних институција из 6 градова у Србији прошло је кроз регионалне семинаре, а 113 их је учествовало на националној конференцији о овој теми одржаној новембра 2004. године.

На основу искустава из овог пројекта, али и кроз дугогодишњи директан рад са избеглима и расељенима, баш као и путем израде различитих анализа, нпр. годишњих

⁴ Council of Europe, Parliamentary Assembly, *Recommendation 1374 (1998), Situation of refugee women in Europe*

⁵ UNHCR, *Gender Training Kit on Refugee Protection and Resource Handbook*, December 2002

⁶ Биро за хуманитарну помоћ ЕУ, *Регистрација избеглица у Србији*, март-април 2001

⁷ Биро за хуманитарну помоћ ЕУ, *Регистрација интерно расељених лица са Косова и Метохије*

⁸ Општинске координационе групе су формиране од представника НВО-а, локалних медија, и локалних власти и институција.

извештаја о стању права присилних миграната и мигранткиња у Србији и Црној Гори⁹, Група 484 је уочила да су предмет интересовања и анализа готово увек породице. Њихове »особе за односе са јавношћу« махом су мушкарци, који »спољашњој јавности« представљају потребе целих породица, па отуда уопште и не постоје или увелико мањају аутентични подаци о женама и реализацији њихових права, те о утицају постојећих програма и услуга на њихов социјални, психолошки и сваки други статус.

Стога смо одлучили да испитамо како жене у избеглиштву и расељењу виде своје потребе и могућности за реализацију својих права и како то виде представници и представнице институција и организација које су одговорне за реализацију њихових права. На овај начин хтели смо да права жена у избеглиштву и расељењу из приватног и породичног дискурса преместимо у јавни, како би подстакли систематска истраживања и праћења реализације њихових права, као и родно осетљиво планирање услуга и програма, и сарадњу свих актера на унапређењу њихових права.

Студија се састоји из четири дела. Први део даје приказ међународне и домаће правне регулативе у области заштите жена у избеглиштву и расељењу. Други део даје виђење самих жена у избеглиштву и расељењу о томе како и колико остварују своја права. Трећи део приказује стање у локалним организацијама које непосредно раде са избегличком и расељеничком популацијом и у свим оним организацијама и установама које битно одређују друштвени живот у једној локалној средини, о томе колико су развиле родну осетљивост и на који начин изграђују своје капацитете у том погледу. У завршном, четвртом делу представљамо могућности унапређења реализације права жена у избеглиштву и расељењу.

Захваљујемо се свим нашим сарадницама и сарадницима, расељеним и избеглим женама и представницама и представницима институција и организација који су са ентузијазмом учествовали у анализи актуелне реализације права жена у избеглиштву и расељењу, и показали велико интересовање да заједно радимо на унапређењу тих права.

⁹ Група 484, *Људска права избеглица, расељених лица, повратника и азиланата у Србији и Црној Гори, Извештај за 2004*

Група 484, *Људска права избеглица, интерно расељених лица, повратника, азиланата и жртава трговине људима у Србији и Црној Гори, Извештај за 2005*

I МЕЂУНАРОДНА И ДОМАЋА ПРАВНА РЕГУЛАТИВА У ОБЛАСТИ ЗАШТИТЕ ЖЕНА У ИЗБЕГЛИШТВУ И РАСЕЉЕЊУ

Негирање и угрожавање људских права жена, родна неравноправност и недовољна искоришћеност женских ресурса представљају кључне препреке у изградњи демократског цивилног друштва и његовог хармоничног и одрживог развоја. Питање равноправности полова заузима све већи значај у развоју система људских права, а процес изједначавања жена и мушкараца пред законом везан је за процес институционализације универзалних људских права. „Почевши од Другог светског рата, текао је процес универзализације људских права, а тиме и права жена, како унутар УН система заштите људских права, тако и ЕУ регионалног система као и других регионалних система (афричког или јужно америчког, на пример). Од Универзалне декларације о људским правима преко Пакта о грађанским и политичким правима до Европске конвенције о заштити људских права и грађанских слобода, паралелно је текао процес усвајања декларација, конвенција и опционих протокола који су се посебно бавили остваривањем женских људских права и мерама заштите.”¹⁰

Покрет за остваривање женских људских права проналазио је пут све већег утицаја на државу да коначно преузме обавезу и предузме потребне мере у циљу постизања пуне равноправности жена и мушкараца.

Равноправност полова не може бити постигнута без постојања одговарајућих институционалних механизма. „Механизми за постизање су неопходан предуслов да концепт женских људских права буде укључен у јавну политику (...) Основни облици националних механизма за постизање пуне равноправности су тела основана и финансирана од стране парламента (одбори) и влада (на пример: министарска и међуминистарска тела, особе задужене за равноправност полова при министарствима или другим телима јавне управе, комисије и савети за равноправност полова). Та тела и органи имају одлучујућу улогу у предлагању и усвајању закона и мера. Веома су важни и системи заштите као што је, на пример, институција Омбудсмана који надгледа примену и остваривање права у пракси.

Значај институционалних механизма огледа се у чињеници да је њихова примарна улога и задатак да формулишу мере и одреде инструменте за спровођење заштите женских људских права и политике једнаких могућности. У те посебне инструменте спадају Закон о равноправности полова и Закон о санкционисању дискриминације, национални планови акције, национални извештаји који се подносе међународним телима, као и извештаји у сенци и јавна саслушања која могу организовати и реализовати невладине организације.”¹¹

1. Универзални документи

У бројним међународним документима који се баве људским правима, своје важно место има и питање родне равноправности.

Тако **Универзална декларација о људским правима**¹² прокламује да сваком припадају сва права и слободе које овај акт проглашава, без икаквих разлика у погледу расе, боје, *пола*, језика, вероисповести, политичког или другог мишљења, националног или друштвеног порекла, имовине, рођења или других околности.

¹⁰ *Ка закону о равноправности полова, Од маргиналног питања до политичке теме*, Покрајински завод за равноправност полова, Нови Сад, 2006, стр. 3

¹¹ *Ибид*, стр. 4

¹² Усвојена и проглашена резолуцијом Генералне скупштине Уједињених нација 217 (III) од 10. децембра 1948. године.

Међународни пакт о грађанским и политичким правима¹³ обавезује државе да права из овог Пакта зајамче и поштују у односу на *све појединце који се налазе на њиховој територији* и потпадају под њихову власт, *без икаквог разликовања*, нарочито у погледу расе, боје коже, *пола*, језика, вероисповести, политичког или другог мишљења, националног или друштвеног порекла, имовине, рођења или другог статуса.

Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима¹⁴ утврдио је обавезу државама да обезбеде *једнако право мушкарцима и женама* да уживају сва економска, социјална и културна права.

Декларација о елиминацији свих облика дискриминације према женама¹⁵, ослањајући се на постојећа документа настала у оквиру система Уједињених нација, а посебно на Универзалну декларацију о људским правима, *реафирмисала је права жена, односно забрану дискриминације засновану на полним разликама*. Свака врста дискриминације жена која негира и ограничава њихова права означена је као повреда достојанства људског бића. *Државе су позване да унутар свог правног система успоставе пуну афирмацију права жена и уклоне све видове дискриминације засноване на полним разликама*.

Декларација о заштити жена и деце у случају опасности и у оружаном сукобу¹⁶ посебно је важна за женску избегличку популацију, јер она позива државе да у случају војних акција поштеде жене и децу ратних пустошења. *Државе су позване да забране насиље и деградирајући третман, посебно према делу цивилног становништва које чине жене и деца*.

Декларација о елиминацији злостављања жена¹⁷ позива државе да предузму све неопходне мере како би се спречило насиље према женама. *Декларација се одређује према свим видовима физичког, сексуалног и психичког насиља*. Иако тежи да поброји готово све манифестације насилничког понашања према женама, *оставља се могућност примене ове декларације и у односу на форме насиља које нису побројане у самом тексту овог документа*.

У контексту унапређења родне равноправности најважнији документ у систему УН-а свакако је **Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације према женама**¹⁸. Конвенција садржи 30 чланова распоређених у 6 делова. У преамбули се истиче да је дискриминација жена у великој мери и даље распрострањена појава. У члану 1 *дискриминација је одређена као свака врста разликовања, искључивања или ограничавања заснованих на полу, у политичкој, социјалној, културној или било којој другој сфери*.

Посебно је важан члан 3 Конвенције јер *успоставља могућност позитивне дискриминације* кроз предузимање читавог низа мера, укључујући и законске, ради обезбеђивања ефикаснијег и једнаког приступа жена свим људским правима и слободама. Чланови 10, 11 и 13 афирмишу *право жене на недискриминацију у образовању, запошљавању, социјалном осигурању и здравственој заштити*. Комитету за елиминацију свих облика дискриминације према женама посвећено је 13 чланова

¹³ Усвојен и отворен за потписивање Резолуцијом Генералне скупштине УН 2200А (XXI) од 16. децембра 1966. године. Ступио на снагу 23. марта 1976. године. (Службени лист СФРЈ – Међународни уговори, 7/71)

¹⁴ Усвојен и отворен за потписивање Резолуцијом Генералне скупштине УН 2200А (XXI) од 16. децембра 1966. године. Ступио на снагу 3. јануара 1976. године. (Службени лист СФРЈ – Међународни уговори, 7/71)

¹⁵ Усвојена од стране Генералне скупштине УН Резолуцијом 2263 (XXII), 7. новембра 1967. године.

¹⁶ Усвојена од стране Генералне скупштине УН Резолуцијом 3318 (XXIX), 14. децембра 1974. године.

¹⁷ Усвојена од стране Генералне скупштине УН Резолуцијом 48/104, 20. децембра 1993. године.

¹⁸ Усвојена од стране Генералне скупштине УН Резолуцијом 34/180, 18. децембра 1979. године.

(чланови 17-30). Комитет има 23 члана и основну функцију да надзире примену Конвенције од стране држава уговорница. Државе су дужне да најмање сваке четврте године извештавају Комитет о свим предузетим мерама у циљу спровођења Конвенције. Комитет усваја посебне извештаје за сваку државу појединачно, али и Опште препоруке о областима које третира Конвенција.

Пекиншка декларација и одговарајућа **Платформа за акцију**¹⁹ имају значај за афирмацију женских људских права, али су *посебно вредни за избегле и расељене жене*, јер се Акциони план односи и на ову категорију рањиве женске популације.

Пекиншка декларација је реафирмисала принцип једнакости у домену људских права инхерентних сваком људском бићу – мушкарцу и жени, изражених кроз Повељу УН, Универзалну декларацију о људским правима и друге мултилатералне уговоре на којима почива систем УН. Државе су изразиле спремност да прихвате пуну имплементацију људских права жена, изразивши и став да се равноправност полова не може досегнути без укључивања жена у процес доношења одлука. Одлучност држава исказана је кроз потребу елиминације свих облика дискриминације према женама. Посебно је истакнута *неопходност уважавања економске самосталности жена* која се прожима кроз све сфере друштвеног деловања жена.

Акциони план (Платформа за акцију) утврђује стратешке циљеве и акције везане за решавање кључних проблема са којима се суочавају жене широм света. Посебно су истакнуте области: жене и сиромаштво; образовање и обука жена; жене и здравље; насиље према женама; жене и оружани конфликти; жене и економија; жене у власти и процес одлучивања; институционални механизми за напредовање жена; људска права жена; жене и медији; жене и природна околина; женска деца.

Када је реч о женама у контексту оружаног конфликта, Акциони план успоставља шест стратегијских циљева, а пети стратегијски циљ посвећен је избеглим и расељеним женама: *обезбедити заштиту, помоћ и обуку женама избеглицама, и расељеним женама којима је потребна међународна заштита и које се налазе у статусу интерног расељења.*

Описујући проблем, творци плана су истакли да „кршења људских права жена у ситуацијама оружаног конфликта јесу кршења основних принципа на којима почивају људска права, као и хуманитарно право. Тешка кршења људских права, посебно у форми геноцида, етничког чишћења као стратегије и последице рата, силовања, укључујући и планско и систематско силовање жена у стању ратног сукоба, а које стварају масиван егзодус избеглица и расељених лица, ситуације су које изазивају гнушање, снажно су осуђене и морају одмах престати, док починиоци ових дела морају бити кажњени”²⁰.

Жене и деца чине 80 одсто избегличке и расељеничке популације. „Они су угрожени одузимањем имовине и роба, лишавањем могућности приступа услугама, и лишавањем права на повратак у своје домове, а због насиља и несигурности. *Посебну пажњу треба обратити на сексуално насиље према прогнаним женама и девојкама, а које се користи као метод прогона у систематским кампањама терора и застрашивања, и присиљава чланове одређене етничке, културне или верске групе да напусте своје домове.* Жене такође могу бити присиљене на бег који је последица основаног страха од прогона, а из разлога набројаних у Конвенцији о статусу избеглица из 1951. године и Протокола из 1967, који могу да укључе и прогон путем сексуалног насиља или који други облик прогона повезаног са полном припадношћу жртве.²¹ *Жене су рањиве на насиље и експлоатацију како за време бега, тако и у земљама свога уточишта, пресељења, и током и после репатријације. Оне се често суочавају са тешкоћама у земљама у којима траже*

¹⁹ Усвојени на Четвртном конгресу жена одржаном под окриљем УН у Пекингу септембра 1995. године.

²⁰ <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/armed.htm>

²¹ Више у делу који се односи на Конвенцију о статусу избеглица из 1951. године и Протокол из 1967. године.

*уточиште, а које су повезане са добијањем избегличког статуса базираног на овом основу.*²²

„Током оружаног сукоба и колапса друштвених заједница, улога жена је круцијална. Оне често раде да очувају друштвени ред у јеку оружаног или другог конфликта. Жене дају важан, али често непрепознат допринос као заговорнице мира, како у својим породицама, тако и у своме друштву.”²³

Акциони план предвиђа и да владе држава, међувладине и невладине организације које се баве проблемом избеглиштва и расељеништва жена, укључујући и канцеларију Високог комесаријата УН за избеглице:

- a. предузму кораке да осигурају да жене у потпуности буду укључене у планирање, израду, имплементацију, мониторинг и евалуацију краткорочних и дугорочних пројеката и програма који се односе на помоћ избеглим и расељеним женама, укључујући и управљање избегличким камповима;
- b. понуде адекватну заштиту и помоћ женама и деци расељеним унутар територије њихове земље, тражећи решење за кључни разлог њиховог расељења, начине да га спрече, односно олакшају њихов повратак или поновно настајење;
- c. предузму кораке да заштите сигурност и физички интегритет избеглих и расељених жена, а што подразумева и програме рехабилитације и примену ефикасних мера које требају да заштите избегле и расељене жене;
- d. уз пуно поштовање принципа *non-refoulement*²⁴, осигурају право избеглих и расељених жена на сигуран, достојанствен и добровољни повратак у места њиховог порекла, а такође и њихово право на заштиту после повратка;
- e. предузму мере на националном нивоу, у сарадњи са међународном заједницом, а у складу са Повельом УН, које су неопходне за проналажење трајног решења за питања која се односе на интерно расељене жене, а која укључују њихово право на добровољан и сигуран повратак својим домовима, приступ социјалним и здравственим услугама, укључујући и здравствене услуге повезане са репродуктивним здрављем и материнством.²⁵

Предвиђа се и *олакшан приступ училима* за избегле и расељене жене. Потребно је осигурати да међународна заједница и међународне организације обезбеде финансијску и друге врсте помоћи за хитно и дугорочно деловање, а које у обзир узима специфичне потребе, ресурсе и потенцијале избеглих и расељених жена. Потребно је предузети и све мере које су неопходне да би се *искоренила дискриминација према женама и девојкама*, и осигурао једнак приступ храни, која је адекватног квалитета, води, склоништу и образовању, *подједнак приступ процедури за утврђивање избегличког статуса за мушкарце и жене, укључујући приступ посебно обученим службеницама, које би*

²² <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/armed.htm>

²³ *Ибид.*

²⁴ **Начело забране протеривања и враћања** из члана 6 Закона о азилу СЦГ, забрањује протеривање или враћање лица на територију где би његов/њен живот или слобода могли бити угрожени због његове/њене расе, вероисповести, националности, припадности одређеној друштвеној групи или политичких ставова. Начело забране протеривања лица дефинисано је у члану 33 став 1 Конвенције о статусу избеглица из 1951. године, али и у неким другим документима – Декларацији Уједињених нација о територијалном азилу из 1967. године и у Резолуцији Комитета министара Савета Европе из 1967. године. Међутим, ово начело има изузетке; наиме, изузетно може бити протерано лице за које се основано може сматрати да угрожава безбедност земље или које је правоснажном пресудом осуђено на тешко кривично дело, због чега представља опасност за безбедност и јавни поредак земље. Ови изузеци су у Закону садржани у ставу 2 члана 6, који је у складу са решењем из става 2 члана 33 Конвенције о статусу избеглица.

²⁵ Више, <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/armed.htm#object5>

учествовале у поступку узимања изјава од жена које су жртве сексуалног или неког другог насиља повезаног са родном припадношћу.²⁶

Конвенција о статусу избеглица²⁷ из 1951. године и **Протокол**²⁸ из 1967. године јесу довољан правни оквир за утврђивање избегличког статуса жена, а због прогона који се дешава услед специфичности иманентних женској популацији. Дефиниција избеглице из Конвенције требала би се тумачити на такав начин који би омогућавао и заштиту жена које изражавају основани страх од прогона због своје родне припадности. *Конвенцијска дефиниција избеглице, као разлог прогона не предвиђа пол, али то не значи да жене које захтевају избеглички статус управо због основаног страха од насиља заснованог на родној одређености не могу бити заштићене.* „Иако прогон због националне или расне припадности није специфичан за жене, његова природа у оваквим случајевима може имати облик прогона због припадности женском полу, укључујући сексуално насиље над женама и девојчицама. Религијска понашања имају значајан утицај на родне односе у друштву и за последицу могу имати прогон од кога пате и кога се плаше управо жене.“²⁹ Такође је јако важно да процена о томе да ли се земља порекла сматра сигурном увек у обзир узме и родни аспект. „Жене треба да буду изузете од убрзаних процедура када је јасно да је стање у одређеној земљи за њих генерално мање сигурно него за мушкарце.“³⁰ Када је реч о процедури узимања изјава од стране тражитељки азилантске заштите, неопходно је да оне буду поучене о праву да самостално поднесу захтев у било којој фази поступка, и да буду саслушане без присуства чланова своје породице. Стога је јако важно да и службено лице, као и преводилац, буду особе женског пола, а питања која се постављају током интервјуа морала би да се односе и на могућу тортуру коју су жене претрпеле: силовања, сексуална злостављања, присилни бракови, насиље унутар породице, итд.

Колективни смештај може карактерисати и недостатак сигурности и приватности за жене. Због тога ЕЦРЕ³¹ сматра нарочито важним да жене учествују, односно, да буду консултоване у вези са руковођењем колективним центрима. Особље запослено у таквим центрима морало би бити обучено и осетљиво на родна питања, итд.³² Чекајући одлуке националних тела да одлуче о њиховом статусу, тражитељке избегличке заштите налазе се у врло тешкој материјалној ситуацији, што их чини „подложним експлоатацији и злостављању“³³. Због тога је јако важна улога надлежних органа земље пријема – у пружању информација, савета и помоћи и омогућавању приступа широком спектру економских и социјалних права. С тим у вези, посебно је значајно тражитељкама азилантске заштите и женама са избегличким статусом обезбедити приступ здравственој заштити, која мора задовољавати специфичне потребе жена. „Жене избеглице и тражитељке азилантске заштите требале би да буду консултоване од стране НВО и власти о развијању тренинга и образовних програма или пројеката који подразумевају давање разних врста кредита, а који треба да изађу у сусрет њиховим потребама.“³⁴ Национални системи азилантске заштите морали би увек водити јасну статистику и о

²⁶ *Ибид.*

²⁷ Ступила је на снагу 22. априла 1954. године. Службени лист ФНРЈ (Међународни уговори и други споразуми), 7/60

²⁸ Усвојен Резолуцијом Генералне скупштине 2198 (XXI) од 16. децембра 1966. Ступио на снагу 4. октобра 1967. године. Службени лист СФРЈ (Међународни уговори и други споразуми), 15/67

²⁹ European Council on Refugees and Exiles (ECRE), *Position on Asylum and Refugee Women*, December, 1997, p. 7

³⁰ *Ибид.*, стр. 8

³¹ ЕЦРЕ је европска кровна организација коју чини 80 организација из 30 земаља, које се баве избегличким питањем и залажу за праведну и хуману политику третмана тражилаца азилантске заштите и избеглица.

³² Више: European Council on Refugees and Exiles (ECRE), *Position on Asylum and Refugee Women*, December, 1997, p. 11

³³ *Ибид.*, стр. 11

³⁴ *Ибид.*, стр. 12

полној припадности подносилаца захтева, како би се на њу могло ослонити приликом будућег профилисања националне политике.

Водећи принципи УН о интерном расељењу³⁵ *инсистирају на родној равноправности.* Тако принцип 4 установљава да се Водећи принципи имају применити без дискриминације засноване на расној припадности, боји, полу, језику, религијском уверењу, политичком или другом мишљењу, националном, етничком или социјалном пореклу, итд. *У другом ставу истакнуто је да се посебна пажња мора обратити на труднице и мајке са малом децом, те да њихов третман мора бити прилагођен посебним потребама које оне имају.* Принцип 18, установљавајући да интерно расељена лица имају право на адекватан стандард живљења (право на храну, воду, склониште, становање, медицинске услуге, итд), указује да би *посебне напоре требало уложити да се осигура учешће жена у планирању и дистрибуцији основних потрепштина.* Принцип 20 указује да *и мушкарци и жене имају једнако право да прибаве неопходне документе, издате на њихова имена.* Принцип 19, пак, истиче *неопходност здравствене заштите расељених жена, која уважава њихове специфичне потребе, док Принцип 23 предвиђа потребу за образовањем расељених жена.*

Резолуцијом 2005/47,³⁶ тачком 20, Комисија за људска права је охрабрила државе да у сарадњи са невладиним организацијама предузму информативне кампање с циљем да разјасне могућности, ограничења и права у случају миграционих кретања, те оспособе све, а посебно жене, да доносе одлуке на основу информација, и да их спрече да постану жртве трговине људима.³⁷

2. Регионални документи

Од регионалних европских докумената који третирају проблем родне равноправности посебно треба истаћи **Европску конвенцију о људским правима и слободама**³⁸. У члану 14³⁹ утврђена је *забрана дискриминације.* Сходно овом члану, уживање права и слобода који су предвиђени у Конвенцији обезбеђују се без дискриминације по било ком основу, као што су *пол, раса, боја коже, језик, вероисповест, политичко или друго мишљење, национално или социјално порекло, веза са неком националном мањином, имовно стање, рођење или други статус.*

Повеља о основним правима у Европској унији (2000/С 364/01)⁴⁰ у члану 21 регулише забрану дискриминације засновану на основама као што су *пол, раса, боја коже, национално или социјално порекло, језик, вероисповест, политичко или друго мишљење, веза са неком националном мањином, имовно стање, рођење или други статус укључујући и сексуалну оријентацију.*

Значајна је и **Директива Савета Европских заједница (1976/207/ЕСС)**⁴¹ којом је у члану 2 ове Директиве промовисан принцип „једнаког третмана мушкараца и жена“ у погледу запошљавања, радне обуке, напредовања, и приступа социјалним услугама. Директива је новелирана 17. априла 2002. године од стране Европског парламента и

³⁵ Комисија за људска права, *UN dokument E/CN.4/1998/53/Add.2*, 11. фебруар 1998. године

³⁶ Усвојена од стране Комисије УН за људска права 19. априла 2005. године.

³⁷ Више: http://ap.ohchr.org/documents/E/CHR/resolutions/E-CN_4-RES-2005-47.doc

³⁸ Потписана 4. новембра 1950. године у Риму. Службени лист СЦГ (Међународни уговори), 9/03. Заједно са протоколима 1, 4, 6, 7, 12 и 13, ступила на снагу за СЦГ 3. марта 2004. године.

³⁹ Европски суд за људска права не дозвољава самосталну примену члана 14 Конвенције, већ инсистира да се евентуална дискриминација доведе у везу са немогућношћу уживања права и слобода гарантованих овом Конвенцијом. Општа забрана дискриминације установљена је Протоколом број 12, чланом 1.

⁴⁰ Усвојена и проглашена у Ници, 7. децембра 2000. године.

⁴¹ Усвојена од стране Савета Европских заједница, 9. фебруара 1976. године.

Савета министара Европске уније, увођењем одредбе којом се сексуално узнемиравање сматра дискриминацијом. „По први пут, европски законодавац сексуално узнемиравање сматра дискриминацијом и тражи од послодаваца да предузму мере ради спречавања сексуалне дискриминације укључујући и сексуално узнемиравање при запошљавању.“⁴²

Директива Савета Европских заједница (75/117/ЕЕС)⁴³, чланом 1, увела је принцип „једнаког плаћања“, који подразумева потпуно једнако вредновање рада које на истом послу и у сличним околностима обављају мушкарци и жене, у циљу уклањања сваког облика дискриминације засноване на полној припадности запослених.

Директива Савета Европских заједница о једнаком третману жена и мушкараца у питањима социјалне сигурности (79/7/ЕЕС)⁴⁴ и **Директива Савета Европских заједница о третману гранског осигурања (86/378/ЕЕС)**⁴⁵, у контексту једнаке плаћености мушкараца и жена, под зарадом подразумевају све остале накнаде и бенефиције које лица остварају по основу рада.

Директива Савета Европске уније о једнаком приступу жена и мушкараца робама и услугама (2004/113/ЕС)⁴⁶ базирана је на достигнутим стандардима у области родне равноправности на нивоу Европске уније и међународне заједнице, и за сврху има да спречи било какву дискриминацију засновану на полним разликама у вези са приступом робама и услугама које се пружају на територији ЕУ.⁴⁷

Савет Европе баштини велики број препорука, различитих студија, многобројне кампање и разне друге документе и активности усмерене на успостављање једнакости између жена и мушкараца.⁴⁸

У европским документима обрађује се и питање насиља према женама, па тако **Препорука Комитета министара (2002)5**⁴⁹ у параграфу 64 препоручује *организовање информативних и кампања превенције усмерених нарочито ка мигрантима и избегличкој популацији, а везаних за здравствене ризике и казне за починиоце кривичних дела повреде физичког интегритета жена. У делу Додатне мере које се тичу насиља, параграфи 68-76, третира се положај избеглих и расељених жена. У параграфу 72 препоручује се обезбеђење избегличке и субвендијарне заштите*⁵⁰ *из разлога родно*

⁴²http://www.womenlobby.org/site/1abstract.asp?DocID=488&v1ID=&RevID=&namePage=&pageParent=&DocID_sousmenu=&parentCat=15

⁴³ Усвојена од стране Савета Европских заједница, 10. фебруара 1975. године.

⁴⁴ Усвојена од стране Савета Европских заједница, 19. децембра 1978. године.

⁴⁵ Усвојена од стране Савета Европских заједница, 24. јула 1986. године.

⁴⁶ Усвојена од стране Савета ЕУ, 21. децембра 2004. године..

⁴⁷ Више о свим поменути Директивама <http://europa.eu/scadplus/leg/en/s02310.htm>

⁴⁸ Више: http://www.coe.int/t/e/Human_Rights/Equality

⁴⁹ Усвојена од стране Комитета министара СЕ, 30. априла 2002. године.

⁵⁰ **Субвендијарна (хуманитарна) заштита** је заштита која се додељује лицу које не испуњава услов за признање избегличког статуса, а које би у случају повратка у државу порекла било изложено мучењу, нечовечном и понижавајућем поступању или чији би живот, безбедност или слобода били угрожени насиљем оштрих размера, спољном агресијом, унутрашњим сукобима, масовним кршењем људских права или другим околностима које озбиљно нарушавају јавни ред и мир. Начело субвендијарне заштите обавезује орган који одлучује о захтеву за добијање азила да, када утврди да лице не испуњава услове за признање статуса избеглице, по службеној дужности размисли да ли постоје услови за одобравање неког другог облика заштите предвиђеног овим законом. Овакво решење су прихватиле неке земље Европске уније (Шведска, Холандија, Финска и Уједињено Краљевство), а студија која је спроведена у Европској унији показала је да земље које примењују јединствен поступак у коме један орган разматра и одлучује о свим могућим основама заштите, постижу већу ефикасност, да је поступак у тим земљама бржи, а квалитет одлука бољи. Стога је Европска комисија 15. јула 2004. године сачинила препоруку којом је Савету министара и Европском парламенту препоручила увођење јединственог поступка као следећи корак у политици азила Европске уније.

заснованог прогона и/или обезбеђивање боравишта из хуманитарних разлога за жене жртве насиља током ратног сукоба.⁵¹

3. Прописи Републике Србије

После октобарских промена 2000. године, у Србији је направљен значајан искорак у правцу усвајања међународних стандарда у погледу укључивања родне равноправности у правни систем, пре свега у појединачне законске акте. У овом тренутку у Народној скупштини Републике Србије налази се **Предлог закона о равноправности полова**, чијим би усвајањем Србија ушла у ред земаља које већ имају ефикасна законска решења у овој области⁵². Према том предлогу, најмање *једно потпредседничко место у законодавној и извршној власти* припада мање заступљеном полу, за који је у органима извршне и локалне власти намењено *најмање 30 одсто места*. Политичке странке, синдикати и струковна удружења *сваке четири године усвајају план деловања и посебне мере за подстицање и унапређење равномерне заступљености жена и мушкараца у органима тих организација*, пише у предлогу закона скупштинског одбора.

Закон предвиђа дужност послодавца да запосленима обезбеди једнаке могућности и третман без обзира на родну припадност, а забрањује прављење разлика по полу приликом одлучивања о избору запослених, као и *обавезу послодавца да евидентира полну структуру запослених*. На оне који запошљавају више од 50 радника односи се и *дужност израде плана мера за отклањање или ублажавање евентуалне неравномерне заступљености полова*.

Повредом радне обавезе, по том предлогу закона, сматра се *узнемиравање, сексуално узнемиравање или сексуално уцењивање*, а то може бити основ за отказ и удаљење запосленог са посла, с тим што запослени који је узнемираван мора писаним путем да обавести послодавца и да затражи заштиту.

Национална служба за запошљавање, како пише у предлогу закона, доноси сваке друге године *програм за подстицање запошљавања и самозапошљавања мање запосленог пола* и мере и активности запошљавања жена које су дуже од две године без посла. Незапослено лице стиче право на *здравствено осигурање по основу рада у кући* средствима обезбеђеним из буџета.

Републички и локални органи дужни су да издвајају *средства за побољшање материјалног положаја самохраних родитеља и незапослених мајки са децом*, а сви чланови породице имају једнако право на заштиту од насиља у породици, пише у предлогу закона.

У предлогу закона се каже да *информације у медијима не смеју садржати нити подстицати дискриминацију засновану на полу и роду*, и да су медији дужни да кроз своје програме развијају свест о равноправности полова. Свако коме је повређено право или слобода због припадности одређеном полу може покренути поступак пред надлежним судом по хитном поступку, а новчане казне за повреду права крећу се од 5 000 до 500 000 динара.⁵³

Национални план активности за побољшање положаја жена и остваривање родне равноправности (НПА) је *стратешки документ Владе Републике Србије*, којим су дефинисани циљеви, мере и план активности у циљу побољшања друштвеног

⁵¹ [http://www.coe.int/t/e/human_rights/equality/05._violence_against_women/002_rec\(2002\)05.asp#P892_100605](http://www.coe.int/t/e/human_rights/equality/05._violence_against_women/002_rec(2002)05.asp#P892_100605)

⁵² Велики број земаља централне и источне Европе већ је усвојио законе о равноправности полова: Закон о једнаким могућностима Републике Словеније, усвојен 21. јуна 2002. године; Закон о равноправности полова Босне и Херцеговине, усвојен 21. маја 2003. године; Закон о равноправности полова Републике Хрватске, усвојен 21. септембра 2003. године; Закон о једнаком поступању у неким областима и заштити од дискриминације и измени и допуни појединих закона Републике Словачке, усвојен 20. маја 2004. године.

⁵³ http://www.b92.net/srbija2020/tema.php?id=45&nav_id=198507

положаја жена и остваривања родне равноправности, за период од 2007. до 2010. године. У овом документу идентификовани су основни проблеми у остваривању, заштити и унапређивању права жена, утврђена су приоритетна подручја у којима ће се деловати, одређени су носиоци планираних активности, као и временски оквир за реализацију утврђених мера и активности. Текстом НПА биће утврђена целовита и усклађена политика државе у циљу елиминисања дискриминације жена, побољшања њиховог друштвеног и правног положаја и *интегрисања родне перспективе у све области деловања институција система*, што је један од предуслова демократизације друштва и његовог одрживог развоја. У складу с тим, *НПА треба да представља прекретницу у јавној политици према женама* и буде основни инструмент за мобилизацију свих социјалних ресурса ради побољшања друштвеног положаја жена и фактичког остваривања принципа равноправности полова.⁵⁴

До скоро важећа **Повеља о мањинским и људским правима и грађанским слободама СЦГ**⁵⁵ установљавала је чланом 3, у ставу 3, забрану дискриминације, тако што је *забрањивала сваку врсту непосредне и посредне дискриминације*, по било ком основу, укључујући и *пол*.

Ставом 4 створени су *уставни основи за предузимање мера афирмативне акције* неопходне за остварење равноправности, потребне заштите и напретка за лица или групе који се налазе у неједнаком положају, а са циљем да им се омогући пуно уживање људских и мањинских права под једнаким условима. Став 5 је наглашавао *неопходност временског ограничења таквих мера*. Уз пуно уважавање достигнутих стандарда у области гаранције и заштите људских права, Повеља је предвиђала и: забрану ограничавања права под изговором да нису гарантована Повељом (чл. 8); право на склапање брака (чл. 25); посебну заштиту мајке и детета (чл. 40); посебну здравствену заштиту трудница (чл. 45 ст 2); право на уточиште – услед страха од прогона због припадности полу (чл. 38 ст. 1).

Устав Републике Србије⁵⁶ у члану 13 истиче да су грађани једнаки у правима и дужностима и да имају једнаку заштиту пред државним и другим органима без обзира на расу, *пол*, рођење, језик, националну припадност, вероисповест, политичко или друго уверење, образовање, социјално порекло, имовно стање или које лично својство. *О слободном одлучивању о рађању деце* говори члан 27, док *о доступности радног места и свих функција под једнаким условима и о праву на здравствену заштиту* по основу обавезног осигурања и праву за оне који нису обухваћени обавезним осигурањем говори чланови 35 односно 40 (ст. 1 и ст. 2).

Закон о раду⁵⁷ посвећује 5 чланова забрани дискриминације (чланови 18-23). У члану 18 забрањује се дискриминација по више основа, између осталог и по основу пола. Члан 19 одређује појмове посредне и непосредне дискриминације, а чланом 20 *утврђује се ништавост одредби уговора о раду које су засноване на дискриминацији* у погледу услова за запошљавање, напредовање, услове рада, итд. Посебно је важан члан 21 који *установљава забрану узнемиравања и сексуалног узнемиравања*, односно члан 22 који *пружа основу за предузимање мера афирмативне акције*. Чланом 23 дозвољена је *накнада штете оштећеном/оштећеној по неком од дискриминаторних основа*.

Кривични законик⁵⁸, у члану 194, одредио је *кривично дело насиља у породици*, и у зависности од врсте наступиле последице, различите распоне посебног минимума и максимума казне затвора за насилника.

⁵⁴ <http://ssla.oneworld.net/article/view/135017/1/>

⁵⁵ *Службени лист СЦГ, бр. 6/03*

⁵⁶ *Службени лист СЦГ, бр. 1/90*

⁵⁷ *Службени лист СЦГ, бр. 24/05*

⁵⁸ *Службени лист СЦГ, бр. 85/05*

Породични закон⁵⁹, у члану 10 и члановима 197-200, *пружа заштиту од насиља у породици*. У смислу овог закона, насиље у породици јесте понашање којим један члан породице угрожава телесни интегритет, душевно здравље или спокојство другог члана породице (чл. 197, ст. 1). Мере заштите од насиља у породици јесу: *издавање налога за исељење из породичног стана или куће, без обзира на право својине односно закупа непокретности; издавање налога за усељење у породични стан или кућу, без обзира на право својине односно закупа непокретности; забрана приближавања члану породице на одређеној удаљености; забрана приступа у простор око места становања или места рада члана породице; забрана даљег узнемиравања члана породице* (чл. 198, ст. 2).

Закон о избеглицама⁶⁰ специфичан је по томе што одређење избегличког статуса везује, супротно међународним стандардима, за временску димензију избеглиштва и националну припадност избеглих лица. *Закон не садржи посебне норме које би афирмисале положај жена у стању избеглиштва*.

Нацрт закона о азилу⁶¹ у члану 15, под насловом *Начело родне равноправности*, предвиђа да ће се лицу које тражи азил *обезбедити да буде саслушано од стране особе истог пола, односно биће обезбеђен преводилац или тумач истог пола*, осим када то није могуће или је скопчано са несразмерним тешкоћама за орган који води поступак азила. *Ово начело изричито се примењује приликом претресања, телесних прегледа, регистрације и других радњи у поступку које подразумевају физички контакт са лицем које тражи азил*.

Према становишту UNHCR-а стварни садржај члана 15 је такав да би наслов требало изменити тако да гласи *Начело уважавања рода*. „Да би био правичан, читав поступак мора да уважава род и то треба да нађе свој израз у закону, те стога мора јасно да буде наведено: *У току читавог поступка азила, поштоваће се посебне околности, везане за род лица које тражи азил.*” Да би начело родне равноправности било изражено у закону, UNHCR предлаже да се у овом члану наведе право тражитељки азила које су у пратњи мушких сродника *да буду поучене о свом праву да поднесу посебан захтев за азил*.

UNHCR даље сматра да је важно да се израз „несразмерне тешкоће” промени у „изузетне и непремостиве тешкоће” и да се јасно стави до знања да се члан односи како на преводиоца тако и на службеника у поступку азила који обавља саслушање. Док немогућност ангажовања преводиоца истог рода у ретким приликама може да буде непремостива тешкоћа, *могућност да лице које тражи азил саслуша овлашћени службеник истог пола треба да буде безусловна*.⁶²

Декларација и Одлука о равноправности полова АП Војводине⁶³ су „први правни акти донети на територији Државне заједнице Србија и Црна Гора који експлицитно регулишу питање родне равноправности у областима које су у надлежности АП Војводине. *Њиховим усвајањем учињен је значајан напредак у изналагању системских решења за постизање равноправности полова.*”⁶⁴

Стратегија за смањење сиромаштва Владе Републике Србије⁶⁵, у делу Анекси, анекс број 6, бави се *родним аспектом сиромаштва*. Када је реч о борби против сиромаштва међу женама, стратегија препознаје *два комплементарна и доминантна приступа*. Први је фокусиран на проблем *дискриминације жена и сиромаштво* као последицу разних дискриминаторних процеса у друштву. Други приступ је практичнији и експлицитно *успоставља везу између развоја, као таквог, и женских људских ресурса, као потенцијала*.

⁵⁹ Службени лист СЦГ, бр. 18/05

⁶⁰ Службени лист СЦГ, бр. 18/92

⁶¹ Незванична верзија Нацрта закона о азилу које је израдило Министарство унутрашњих послова.

⁶² *Ибид.*, Коментар UNHCR-а на члан 15

⁶³ Усвојене од стране Скупштине АП Војводине, 13. августа 2004. године.

⁶⁴ *Ка закону о равноправности полова, цит. дело*, стр. 5

⁶⁵ Усвојена од стране Владе Републике Србије, 18. децембра 2002. године.

4. Завршно разматрање

Србију обавезује велики број међународних докумената који се односе на равноправност полова, пре свих: Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације према женама, Конвенција о политичким правима жена⁶⁶, Универзална декларација о људским правима, Међународни пакт о грађанским и политичким правима, Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима, Конвенција и Протокол о статусу избеглица, Европска конвенција о људским правима и основним слободама, итд.

Последњих година учињен је значајан напредак у смислу увођења принципа родне равноправности у унутрашњи правни систем земље. До скоро важећа **Повеља о мањинским и људским правима и грађанским слободама СЦГ**, као *lex superior* установљавала је *највише стандарде у вези са родном равноправношћу*. У сусрет уставној реформи у Републици Србији, *можемо очекивати да ће српски уставотворац транспоновати решења која је у себи садржао акт некадашње Државне заједнице*.

Као позитивне примере треба истаћи и одговарајуће одредбе **Закона о раду, Кривичног законика**, те свеобухватност **Породичног закона**.

Ипак, Србија још увек нема **Закон о равноправности полова**, који би на свеобухватан начин регулисао ову материју. Нацрт закона израдила је радна група предвођена професорком Маријаном Пајванчић. Иако је ушао у скупштинску процедуру, предлог закона је недавно повучен из даље расправе. Србија је и у овој области једна од ретких земаља у Европи која на овај начин није законски уредила област равноправности мушкараца и жена у свим сферама друштвеног деловања.

Радна верзија **Националног акционог плана**, који се тренутно налази у јавној расправи, идентификује основне проблеме у остваривању, заштити и унапређивању права жена. Са његовим усвајањем и имплементацијом Србија ће испунити своје обавезе које проистичу из највећег броја ратификованих међународних докумената у области права жена. Међутим, план не третира положај нити предвиђа мере и акције везане за избегле и расељене жене, чији статус у српском друштву нипошто није задовољавајући. **Закон о избеглицама** од момента усвајања није био у складу са међународним стандардима и не садржи посебне норме које би афирмисале положај жена у стању избеглиштва, док се са доношењем **Закона о азилу** недопустиво касни. Влада Републике Србије усвојила је 7. априла 2006. године **План за спровођење Европског партнерства**⁶⁷. Као краткорочни приоритети означени су усвајање одговарајућег законског акта о азилу, односно унапређење капацитета и инфраструктуре центра за пријем азиланата и избеглица. Одговорним државним органом означено је Министарство унутрашњих послова Републике Србије. *У делу који се односи на начело уважавања рода Нацрт закона о азилу требало би да претрпи извесне измене у складу са препорукама УНХЦР-а*. Посебно је важно да начело уважавања рода буде у будућем закону постављено у складу са међународним стандардима. Веома је значајно афирмисати право тражитељки азила које су у пратњи мушких сродника *да буду поучене о свом праву да поднесу посебан захтев за азил, односно да се у поступку азила обезбеди присуство овлашћеног службеника и преводиоца истог пола*.

И поред чињенице да се са реформом српског законодавства у посебне законске акте уводи принцип родне равноправности, заокруженог системског приступа овом проблему још увек нема. Треба похвалити заједничке напоре Владе Србије и цивилног друштва да се ефикасним акционим планом, на националном нивоу, достигну највиши стандарди равноправности мушкараца и жена.

⁶⁶ Службени лист ФНРЈ 7/54

⁶⁷ <http://www.seio.sr.gov.yu/dokumenta>

Непостојање јасне миграционе политике осећа се као озбиљан недостатак и приликом спровођења већ поменутих позитивних процеса. Чињеница да НПА-ом нису обухваћене избегле и расељене жене говори о мањку посвећености српског друштва проблемима са којима се суочава ова изузетно рањива категорија становника Србије. Стога би у својим активностима и надлежни државни органи, али и представници цивилног друштва, одговарајућу пажњу морали да посвете избеглим и расељеним женама, које су несумњиво посебно рањива група унутар рањиве избегличке и расељеничке популације у Србији. Закон о азилу, како је конципиран, примењивао би се на будућу избегличку популацију која би своје уточиште пронашла на простору Републике Србије. Ово је прилика и за српског законодавца да, поштујући начело родне осетљивости, у законско решење унесе највише међународне стандарде који важе у тој области.

II РЕАЛИЗАЦИЈА ПРАВА ЖЕНА У ИЗБЕГЛИШТВУ И РАСЕЉЕЊУ – ИЗ УГЛА ЖЕНА

Досадашња истраживања и анализе избегличке и расељеничке популације и феномена избеглиштва у Србији готово ниједном нису показали посебно интересовање за жене у избеглиштву и расељењу. Предмет анализа, али и разних програма подршке, у правилу су породице, али породице виђене очима мушкарца («главе породице») и представљене његовим речима. Аутентичних података о реализацији права жена у избеглиштву и расељењу зато заправо и нема. Чак и у едицији »И то је живот«⁶⁸, у којој еминентни стручњаци пишу о различитим аспектима кризе избеглиштва и посебно рањивим групама (деци, младима, старим људима), нити једна од 5 књига не препознаје жене у избеглиштву као посебно рањиву групу.

Стога смо одлучили да питамо саме жене како оне виде своју позицију и могућности да реализују своја права у расељењу и избеглиштву. Организовали смо 10 фокус група са укупно 100 избеглих и расељених жена, по две групе у 5 општина: Краљеву, Крушевцу, Нишу, Пожаревцу и Старој Пазови. Оне су прво испуњавале упитник од 46 питања отвореног и затвореног типа која су покривала све области људских права. Упитник је уз прикупљање података имао и функцију усмеравања пажње и мотивисања жена да размисле о реализацији својих права у свим областима живота. Затим је следио фокусирани групни разговор о њиховим потешкоћама у реализацији права, разликама у односу на мушкарце и локалне жене, о раду различитих агенција и организација које су им пружале помоћ и о њиховим предлозима за унапређење реализације права жена у расељењу и избеглиштву. Ово пилот истраживање одвијало се у периоду од марта до априла 2006. године.

Прикупљени подаци у овој студији првенствено су систематизовани према областима које су дефинисане као приоритети у Националном плану активности Савета за равноправност полова Владе Републике Србије⁶⁹: жене и економија, жене и одлучивање, жене и здравље, жене и образовање, насиље над женама, жене и медији. Затим су додате још и области које су као посебно важне истакле саме учеснице истраживања. Разлог за овакву систематизацију, осим прегледности, лежи и у жељи да радне групе које је организовао Савет – да развију мере и стратегије за остваривање веће равноправности међу половима у наведеним областима – узму у разматрање и положај и потребе ове посебно рањиве групе жена, жена у расељењу и избеглиштву.

1. Структура жена које су учествовале у фокус групама

1.1. Избор узорка

Приликом избора узорка узели смо у обзир неколико најрелевантнијих демографских и социјалних карактеристика. Пропорције и квоте смо дефинисали на основу података прикупљених током регистрације избеглица 2001. и регистрације расељених лица 2000. године.⁷⁰ Како због застарелости података о релевантним обележјима избеглих и

⁶⁸ Југословенски Црвени крст и Међународна федерација друштава Црвеног крста и Црвеног полумесеца, *И то је живот*, 2000

⁶⁹ Савет за равноправност полова Владе Републике Србије, *Национални план активности према Пекиншкој платформи*, 2006

⁷⁰ Након регистрације из марта 2000. године у Србији није било поновних регистрација интерно расељених лица, али је у међувремену регистровано још око 20 хиљада особа. Када је о избеглим лицима реч, од 27. новембра 2004. до 25. јануара 2005. године, обављена је нова регистрација избеглица. Комесаријат за избеглице РС и Високи комесаријат Уједињених нација за избеглице објавили су 3. марта 2006. године заједничко саопштење у којем се наводи да се регистрацији одазвало 141 680 избеглица, а да је избеглички статус потврђен за 106 931 лице. Од тога броја 73,47% чине избеглице из Хрватске, а 26,38% избеглице из Босне и Херцеговине. Преосталих 0,15% избеглица пореклом су из других бивших република СФРЈ. Никакве додатне анализе података са ове последње регистрације избеглица у августу 2006. још увек нису биле објављене.

расељених жена, тако и због малог броја испитаних жена, наш узорак не репрезентује популацију избеглих и расељених жена. Ово пилот истраживање, међутим, указује на одређене трендове који захтевају даљу анализу на репрезентативном узорку. Оно што даје несумњиву тежину и значај добијеним подацима јесте чињеница да су жене у пет различитих општина у Србији говориле о истим потешкоћама у реализацији својих права. Такође је важно да су истраживањем, због разноврсне структуре узорка испитаних жена, обухваћене многе различите перспективе жена у расељењу и избеглиштву.

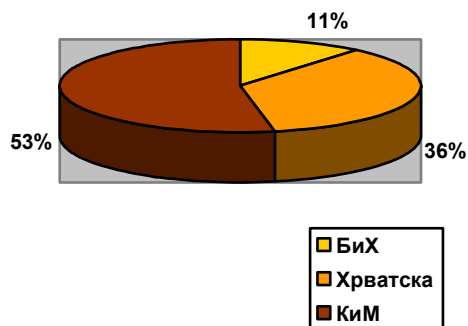
1.2. Број жена и њихово порекло

У фокус групама учествовало је 100 жена, 36 избеглих из Хрватске, 11 из БиХ и 53 расељене са Косова и Метохије. Највећи део потиче из мањих градских средина.⁷¹ У Краљеву је у истраживању учествовало 25 жена, у Крушевцу 17, у Нишу такође 17, у Пожаревцу 20 и у Старој Пазови 21 жена.

Порекло и боравиште испитаних избеглих и расељених жена

	Хрватска	БиХ	избегле жене	КиМ	Укупно
Краљево	8	3	11	14	25
Крушевац	5	1	6	11	17
Ниш	6	1	7	10	17
Пожаревац	6	3	9	11	20
Стара Пазова	11	3	14	7	21
Укупно	36	11	47	53	100

Порекло испитаних избеглих и расељених жена

1.3. Старост

⁷¹ **БИХ:** Сански Мост 3, Травник 2, Орашје, Сарајево, Нови Град (Сарајево), Тузла, Босанско Грахово, Пандури (Калесија)

Хрватска: Славонска Пожега 3, Цетина (Книн) 3, Кукуњевац (Пакрац) 3, Глина 3, Слуњ 3, (празно), Велики Шушњар (Петриња), Градиште (Славонска Пожега), Подравска Слатина, Дубока (Славонска Пожега), Петриња, Костајница, Војнић, Сплит, Дубрава (Загреб), Карловац, Книн, Дрниш, Ново Звечево (Славонска Пожега), Шибеник, Двор на Уни, Хрватска Костајница, Врховина, Мушковци (Обровац), Окућани (Нова Градишка), Вргин Мост

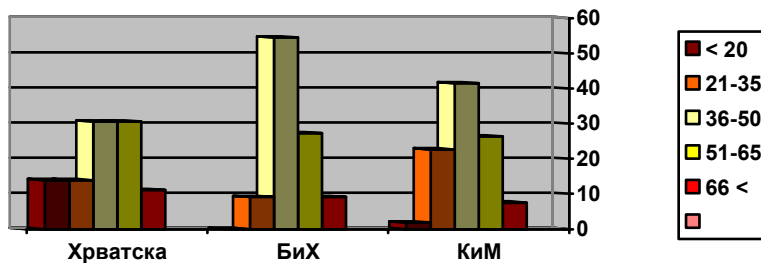
КиМ: Приштина 11, Ораховац 5, Призрен 4, Исток 3, Урошевац 3, Пећ 2, Дреник (Клина) 2, Ђаковица 2, Средека (Призрен) 2, Брестовик (Пећ) 2, Сл. Долац (Клина), Гњилане, Клина, Качаник, Српски Бабут (Урошевац), Заскок (Урошевац), Ново Брдо, Љутоглав (Призрен), Кијево (Клина), Неродимље (Урошевац), Гораждевац (Пећ), Косово поље, Магура (Липљан), Муштутиште (Сува Река), Липљан, Сува Река, Богошевац (Призрен)

Годишта рођења испитаних жена крећу се у распону од 1930. до 1990, односно жене су старости од 16 до 76 година. Највећи број жена је средње доби: од 36 до 50 година.

Старост испитаних избеглих и расељених жена

Старост	Хрватска		БиХ		КиМ		Укупно
до 20	5	13,89%	0	0,00%	1	1,89%	6
21 – 35	5	13,89%	1	9,09%	12	22,64%	18
36 – 50	11	30,56%	6	54,55%	22	41,51%	39
51 – 65	11	30,56%	3	27,27%	14	26,41%	28
66 и више	4	11,10%	1	9,09%	4	7,55%	9
Укупно	36	100,00%	11	100,00%	53	100,00%	100

Старост испитаних избеглих и расељених жена

1.4. Брачни статус

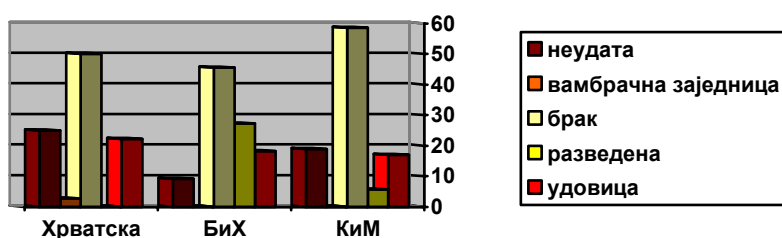
Највећи број жена живи у брачној заједници (54), 20 их је неудато, 19 су удовице, 6 је разведено и 1 живи у ванбрачној заједници. Највећи број има двоје деце (31), 22 жене немају деце, 21 жена има три детета, 13 једно дете, 9 четворо деце и 4 жене имају петоро деце.

Највише жена са двоје деце је у подузорку жена из Хрватске, највише жена са једним дететом је из БиХ, а највише жена са троје деце је са КиМ ($\chi^2=17,904$; $df=8$; $p=0,022$).

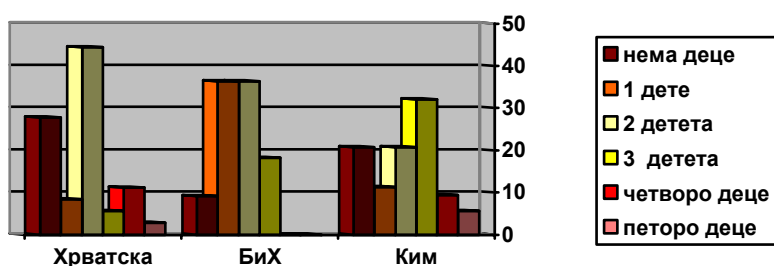
Брачни статус испитаних избеглих и расељених жена

Брачни статус	Хрватска		БиХ		КиМ		Укупно
неудата	9	25,00%	1	9,09%	10	18,87%	20
ванбрачна заједница	1	2,78%	0	0,00%	0	0,00%	1
брак	18	50,00%	5	45,46%	31	58,49%	54
разведена	0	0,00%	3	27,27%	3	5,66%	6
удовица	8	22,22%	2	18,18%	9	16,98%	19
Укупно	36	100,00%	11	100,00%	53	100,00%	100

Брачни статус испитаних избеглих и расељених жена

Број деце испитаних избеглих и расељених жена

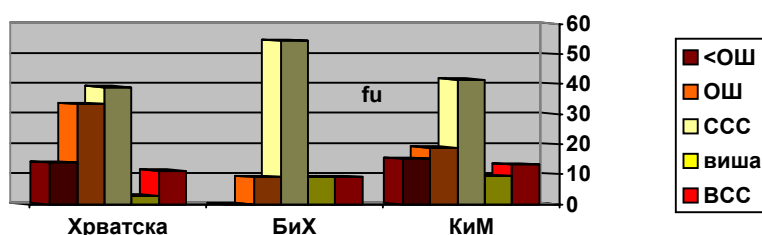
1.5. Образовни статус

Највећи број жена је завршило средњу школу (42). Следе оне које су завршиле основну школу (23). 13 жена није завршило основну школу, а 12 је завршило факултет и 7 вишу школу.

Образовни статус испитаних избеглих и расељених жена

Стручна спрема	Хрватска		БиХ		КиМ		Укупно
Незавршена ОШ	5	13,89%	0	0,00%	8	15,09%	13
ОШ	12	33,33%	1	9,09%	10	18,87%	23
ССС	14	38,89%	6	54,55%	22	41,51%	42
Виша школа	1	2,78%	1	9,09%	5	9,43%	7
ВСС	4	11,11%	1	9,09%	7	13,21%	12
Нешто друго	0	0,00%	2	18,18%	1	1,89%	3
Укупно	36	100,00%	11	100,00%	53	100,00%	100

Образовни статус испитаних избеглих и расељених жена

Жене углавном имају образовање и радно искуство из области економије (15), трговине (10), школства (7), пољопривреде (6), текстилне производње (6), медицине (6 медицинских сестара), дактилографије (4), угоститељства (3) итд.

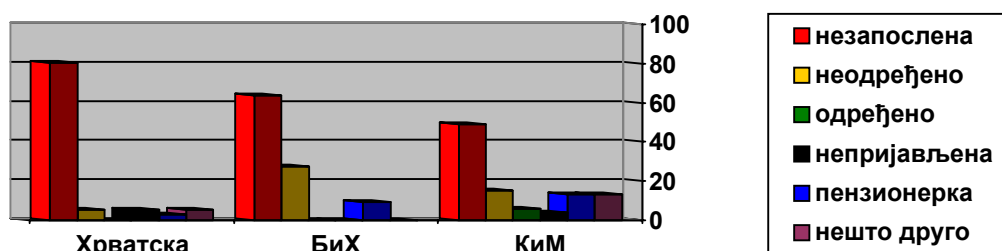
1.6. Радни статус

62 жене нису запослене. 13 жена је запослено на неодређено време, 3 на одређено време, 4 су непријављене, 8 је пензионерки и 9 их је заокружило алтернативу »нешто друго«.

Радни статус испитаних избеглих и расељених жена⁷²

Радни статус	Хрватска		БиХ		КиМ		Укупно
Незапослена	29	80,55%	7	63,64%	26	49,06%	62
Неодређено	2	5,56%	3	27,27%	8	15,09%	13
Одређено	0	0,00%	0	0,00%	3	5,66%	3
Непријављена	2	5,56%	0	0,00%	2	3,77%	4
Пензионерка	1	2,77%	1	9,09%	7	13,21%	9
Нешто друго	2	5,56%	0	0,00%	7	13,21%	9
Укупно	36	100,00%	11	100,00%	53	100,00%	100

Радни статус испитаних избеглих и расељених жена

1.7. Стамбени статус

36 жена је у подстанарском статусу, 25 има породичну кућу, 14 стан, 9 живи у колективном центру, а 7 код родбине.

Више је расељених са КиМ и избеглих из БиХ у подстанарском статусу у односу на избегле жене из Хрватске, а жене из Хрватске чешће имају кућу или стан ($\chi^2=20,75$; $df=20$; $p=0,023$).

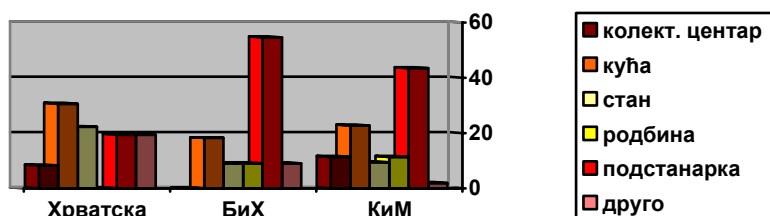
Стамбени статус испитаних избеглих и расељених жена

Смештај	Хрватска		БиХ		КиМ		Укупно
Колективни центар	3	8,34%	0	0,00%	6	11,32%	9
Кућа	11	30,56%	2	18,18%	12	22,64%	25
Стан	8	22,22%	1	9,09%	5	9,43%	14
Код родбине	0	0,00%	1	9,09%	6	11,32%	7

⁷²Одређени број расељених жена (и мушкараца) прима привремену новчану накнаду из програма који је 2003. године установљен Уредбом Владе Србије за сва незапослена лица са подручја Косова и Метохије која су до 9. јуна 1999. била запослена у друштвеним предузећима и државним службама на Косову и Метохији. У програму се на подручју читаве Србије налази око 25 хиљада људи. Ове особе се у Националној служби за запошљавање не воде као незапослене, што (само) формално значајно умањује стопу незапослености у расељеничкој популацији.

Подстанарка	7	19,44%	6	54,55%	23	43,40%	36
Нешто друго	7	19,44%	1	9,09%	1	1,89%	9
Укупно	36	100,00%	11	100,00%	53	100,00%	100

Стамбени статус испитаних избеглих и расељених жена

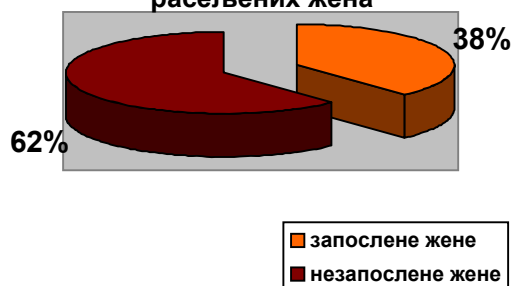
2. Жене и економија

2.1. Право на рад

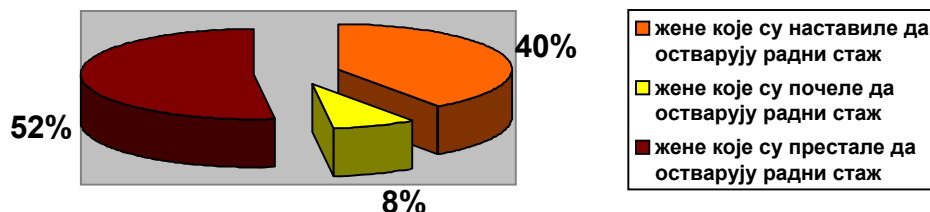
»Мислим да је највећи проблем жена како наћи посао јер се у граду у коме смо расељене посао углавном налази преко познаника, а ми смо овде обележене као избеглице односно расељена лица и сматрају нас прогнанима – људима другог реда.«

62% испитаних избеглих и расељених жена је незапослено. Радни стаж пре избеглиштва или расељења остваривало је 52% жена, у распону од 3 месеца до 29 година, док сада свега 25% жена остварује радни стаж (21% је наставило, а 4% је у избеглиштву/-расељењу почело да остварује радни стаж). Највише жена (18) је остваривало радни стаж између 10 и 15 година, али готово подједнак број више од 15 година (17) и мање од 10 година (17).

Радни статус испитаних избеглих и расељених жена

Остваривање радног стажа испитаних избеглих и расељених жена у избеглиштву / расељењу

Број испитаних жена које остварују радни стаж смањено је више него упола. Потенцијали ових жена које су у Србију дошле са великим радним искуством нису искоришћени. Истраживање је такође показало да су до посла лакше дошле жене бољег образовног статуса. Највише запослених жена јесте са високом (66,67%), затим са вишом (40%) и средњом (19,44%) стручном спремом. Са основношколским образовањем запослено је свега 5% жена и са незавршеном основном школом није запослена нити једна жена.

Многи други подаци и истраживања потврђују ове налазе. Према регистрацији избеглих лица из 2001. године⁷³ и подацима из пописа опште популације у Србији 2002. године, избегла лица упркос бољој образовној структури у односу на домицилно становништво имају неповољнији положај у области економске активности, посебно на формалном тржишту рада. У 2004. стопа незапослености у избегличкој популацији је износила 36%, а у Србији 22%.⁷⁴

Незапосленост избеглих жена је, према подацима са регистрације 2001. године, била већа у односу на незапосленост мушкараца (52,7% према 47,3% код избеглица из Хрватске и 59,7% према 40,3% код избеглица из БиХ). Већи је био и проценат издржаваних жена у односу на проценат издржаваних мушкараца (75,4% према 24,6% код избеглица из Хрватске, односно 81,7% према 18,3% код избеглица из БиХ).

Према подацима МКЦК, чак 54% домаћинстава расељених лица нема редовни извор прихода.⁷⁵ UNDP⁷⁶ је 2004. процењивао рањивост интерно расељених лица с обзиром на старосну и полну припадност и у односу на већинско становништво. Највећи број незапослених лица има међу расељеним женама преко 55 година старости – 76 одсто (домицилно становништво 6%, расељени мушкарци 46%), затим међу расељеним женама између 15-24 година старости – 71 одсто (домицилно становништво 45%, расељени мушкарци 68%), и међу расељеним женама од 25-54 године старости – 50 одсто (домицилно становништво 18%, расељени мушкарци 26%).

Овакву ситуацију великим делом објашњава неповољни економски контекст у којем живимо. Упркос томе што две важне државне стратегије (Национална стратегија за решавање питања избеглица и расељених лица и Стратегија за смањење сиромаштва) придају кључни значај запошљавању, нереално је очекивати позитивне помаке без економског раста и отварања нових радних места. Присутна је висока незапосленост, а реструктурирање и приватизација државних предузећа у првој фази воде ка још већој незапослености. Погоршали су се услови за најсиромашније, како међу избеглима и расељенима, тако и међу локалним становништвом.

⁷³ Комесеријат за избеглице и UNHCR, *Регистрација избеглица*, 2001.

⁷⁴ Министарство за људска и мањинска права Србије и Црне Горе, *Избеглички корпус у Србији*, 2004

⁷⁵ ICRC, *The Vulnerability Assessment of Internally Displaced Persons in SaM*, 2003

⁷⁶ UNDP, *Human Development Report Serbia 2005: The Strength of Diversity*, Belgrade, 2005, p. 26

Међутим, осим тог макро нивоа постоји и »микро ниво« на који се може утицати, а на који су указале учеснице наших фокус група објашњавајући тешкоће на које наилазе у покушају да реализују своје право на рад.

Оне су наводиле да **нису информисане** о отвореним радним местима, као и да **немају познанства** која би им омогућила препоруку да добију одређено радно место.

»Локалне жене су информисаније. Све знају где, шта и ко може да им помогне, а ја сам морала да кренем све из почетка.«

»Лакше је када неког знаш, када има неко да те упути. Када познајеш људе у својој околини, сазнаш да има неко упражњено радно место и знаш неког ко би могао да ургира. Мој син је сазнао за једно отворено радно место. Када је отишао тамо, прво су га питали ко га је послао. Када је одговорио нико, рекли су му да нема посла.«

Потешкоћа на коју су наилазиле јесу и **предрасуде** послодаваца и запослених у односу на избегле и расељене особе.

»Ако имамо дипломе, онда се то коментарише како су то купљене дипломе и како немамо знање. Ја сам била добар ученик и положила све са најбољим оценама. Била сам и најбољи волонтер у дому здравља у Дољевцу и исто тако на клиници.«

»Не знам из искуства, још сам млада, али сам чула – када избегле жене траже посао, одбијају их јер су избеглице, јер немају пара, и можда ће их покрасти.«

Суочавају се и са **узнемиравањем и искоришћавањем на послу** само зато што су жене.

»Прави је хаос код приватника. Ја не бих дозволила да моје дете ради у бутику или кафићу. Видела сам како старији мушкарци искоришћавају младе девојке. Радије ћу да будем хигијеничарка и да чистим него она тако да ради.«

»Жена мора да буде максимално дотерана, нашминкана, да има фигуру и да нема мужа да би нашла посао.«

Расељене жене су спомињале и **забране »са вишег нивоа«**.

»Конкурсисала сам обзиром да сам општински радник, али наводно сада је забрана из Београда да нас распоређују, иако сам ја испуњавала све услове конкурса.«

»Хтела сам да конкуришем, али отворено је речено од стране начелника да са Косова не примају, да имају довољно својих радника. Међутим, систематизацијом траже шест, а тренутно раде четири матичара на косовским књигама, а ја имам и стручни испит, вишу школу и 18 година радног искуства на матичним књигама.«

Године су такође једна од значајних препрека запошљавању, и то за све узрасте. Изгледа да не постоје праве године за избегле и расељене жене да нађу посао. Девојке не могу да се запосле јер се послодавци боје да ће убрзо напустити посао због удаје и трудноће, а жене средњих година немају довољно стажа за пензију, а »превише су старе« да би добиле шансу на новом радном месту (што их ипак доводи у тежу позицију од девојака).

»Конкретно, на факултету постоје проблеми да професори неће да узму младе студенткиње за асистенте, колико год да је успешна на последипломским студијама, зато што ће она да заснује породицу, да се породи и оде.«

»Ја сам зашла у године и нико ме не примећује. Ишла сам да тражим посао преко омладинске задруге. Чим пређеш тридесету, не долази у обзир да радиш. Ми смо у тим годинама, ни тамо ни овамо.«

»Када чују да имам 52 године, нико неће да ме види.«

»Где год сам ишла да тражим посао, било какав, ја не бирам и да чистим и било шта, ништа не могу да нађем. Требају млађе. Ја не могу своје године да сакријем.«

Иако већина жена све што раде раде у настојању да прехране породицу и заштите децу, често их **брига око деце** онемогућује у тражењу и обављању посла. Или пак брига око остарелих родитеља.

»Муж ради приватно, а ја сам кући са децом. Покушали смо да ћерку упишемо у вртић, али су рекли да нема места. Ваљда треба веза. Како да тражим посао када немам коме да оставим децу.«

»Моја мајка је шлогирана већ две године. Она нема никаква примања ни помоћ већ седам година. Ја морам да бринем о мајци. Не могу да је оставим саму. Зато не могу да нађем посао.«

Испитане избегле и расељене жене **теже налазе посао у својој струци**, и више су ангазоване у нискоквалификованим и услужним пословима. Ово је у складу са налазима Министарства за људска и мањинска права⁷⁷ да је структура економске активности избеглих лица неповољнија у односу на професионалну структуру, те да су у односу на укупну популацију у Србији избегла лица у већем проценту ангажована у нискоквалификованим и услужним пословима.

»Ја сам здравствени радник, али сам морала да радим на пијаци.«

»Завршила сам школу и сада сам преко татиног газде добила посао у продавници. Али не могу да добијем посао у струци иако сам се јављала на огласе.«

»Што се посла тиче, ја сам га почела тражити чим сам дошла. Завршила сам грађевински факултет и имам 15 година радног стажа. Мислила сам да неће бити проблема и да ћу се запослити. То је тражено занимање. Али су ми рекли да они имају и своје и да се снађем. Тако да сам три године радила као чистачица, а сада радим где стигнем. Пријављена сам на бироу, али ме нико није звао.«

Немогућност избеглих и расељених жена да бирају посао који ће да раде, води томе да раде послове који су **слабо плаћени** и да морају да **раде већи број послова** како би прехраниле породицу.

У нашем истраживању 48 одсто жена је дало одговор о висини плате (понуђени одговори: мање од 8 000 динара, од 8 000 до 18 000, од 18 000 до 28 000, од 28 000 до 38 000, више од 38 000). Од тог броја, 56,25% жена зарађује мање од 8 000 динара, 29,17% зарађује између 8 000 и 18 000 динара, 10,42% жена зарађују од 18 000 до 28 000 динара и 4,17% жена од 28 000 до 38 000 динара.

»Питамо колика нам је дневница, да знамо. Нико не зна да нам каже, нико не зна да нам објасни колика је нама дневница. Дневница је 20 динара, 60 динара нас троје радимо цео дан.«

»Ишла сам јесенас у бербу паприка, а јуче сам добила новац. Треба издржати од деветог месеца до сада (март, прим. аут.).«

»Ја се борим од првог тренутка и нећу престати, јер то радим за своју децу. Локалне жене неће да раде бедне послове, а ја пристајем да им чистим степеништа и куће и да радим све што локални неће да раде.«

43% жена покушава да **заради и на друге начине** осим путем формалног запослења. То су 24 незапослене жене, 6 оних које раде на неодређено, 2 непријављене, 5 пензионерки и 5 оних које су заокружиле алтернативу »нешто друго«. Углавном су то

⁷⁷ Министарство за људска и мањинска права Србије и Црне Горе, *Избеглички корпус у Србији*, 2004

жене између 35 и 50 година (20), али има и 13 жена између 51 и 65 година, 2 старије од 66, 7 између 21 и 35 година, и једна млађа од 20 година.

Раде сезонске послове као што су брање поврћа и воћа, окопавају њиве и баште, имају пластенике, саде парадајз, чисте, израђују и продају ручне радове, шију, сликају, производе кесе, чувају старије особе. Раде и хонорарне послове у струци (специјална педагогиња), продају приватно осигурање, хонорарно раде у НВО сектору, дају приватне часове из математике, баве се промотерством и другим. Средства која остварују на тај начин углавном су мања од 8000 динара месечно.

»Дошла сам без игде ичега 1991. године, са двоје деце. Нисам користила никакву помоћ, никакве донације, све је био сопствени рад. Тако да радим, муж ради, и не само један посао, него више да би све то одржали. Значи – немамо одмора, од јутра до мрака.«

2.2. Право на адекватан стандард живота

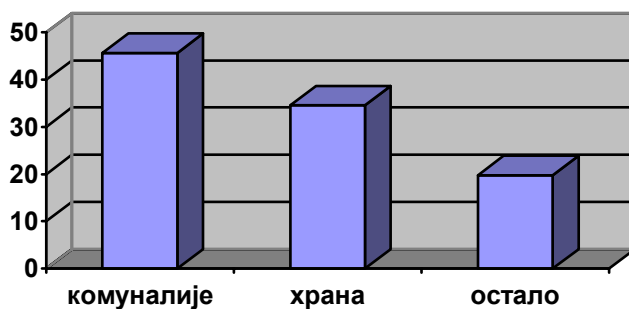
»Сналазимо се од данас до сутра. Али ми је најтеже кад сваког првог морам платити, а немам од чега, јер треба газде испоштовати, добри су људи.«

Уз незапосленост, ово је проблем који се најчешће појављује у одговорима жена у избеглиштву и расељењу: »суочавање са сиромаштвом«, »егзистенцијална несигурност«, »неимаштина«, »немамо услове за живот«, »борба за голу егзистенцију«. Плате су им мале (као и додатна зарада), а трошкови, иако су у функцији задовољења основних потреба, високи.

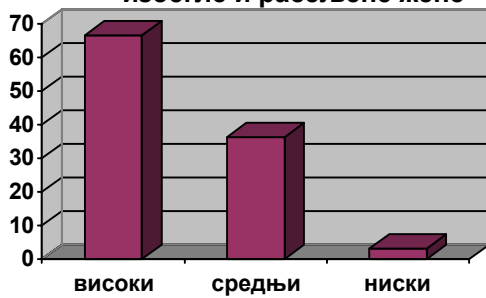
Најчешће навођене врста трошкова су комуналије (кирија, струја, вода, грејање, телефон, гас – 45,68% жена) и исхрана (34,57% жена), а тек затим, знатно ређе, трошкови везани за бригу о деци (7,41% жена), лечење (6,71% жена), хигијена (2,47%) и нешто друго (3,70%).

Жене ове трошкове углавном процењују као високе (66,67% жена) или средње високе (36,36% жена), а само 3,03% жена их процењује као ниске.

Врста трошкова које имају испитане избегле и расељене жене

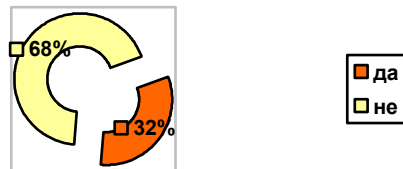
Процена висине трошкова које имају испитане избегле и расељене жене

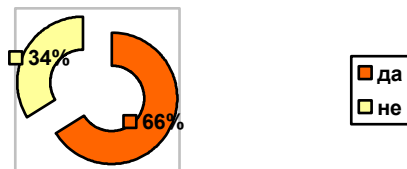
На питање »Да ли вам треба помоћ Центра за социјални рад или Фонда за пензијско и инвалидско осигурање?« 32% жена је одговорило да им је потребна, и то: материјална помоћ, помоћ око остваривања права на пензију, новац за школовање, подршка деци са инвалидитетом, надокнада за туђу негу и помоћ, смештај у социјалне установе, плаћање струје и превоза и друго.

На питање »Да ли вам је сада потребна хуманитарна помоћ, и уколико да, које врсте?« 66% жена је одговорило да им је хуманитарна помоћ потребна, и то углавном у виду стамбеног збрињавања, новца, хране, помоћи деци око школовања, одеће и обуће, средстава за хигијену, огрева и другог.

Потреба испитаних избеглих и расељених жена за социјалном помоћи

Потреба испитаних избеглих и расељених жена за хуманитарном помоћи

Овакво стање је препознато у Стратегији за смањење сиромаштва где је идентификована стопа сиромаштва два пута већа у избегличкој и расељеничкој популацији у односу на домицилно становништво.

Подаци су у складу и са налазима Међународне мреже помоћи⁷⁸ која је у свом истраживању популације интерно расељених лица из Призренске области установила да

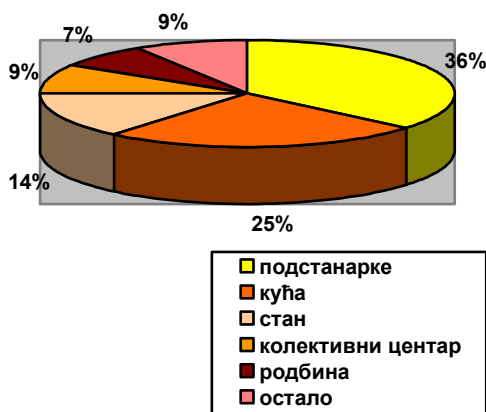
⁷⁸ IAN – Међународна мрежа помоћи, *Интерно расељена лица из Призренске области Косова и Метохије: Три године у ишчекивању повратка*, 2003

је стопа њихове незапослености 2000. износила 79,1%, а 2002. 84,1%. Њихова просечна примања у 2000. износила су 13,54 евра, а 2002. 40,58 евра, што није одговарајуће пратило реални пораст трошкова живота у Србији. Веома мала промена на боље примећена је у погледу зависности од хуманитарне помоћи. У 2000. години 0,6% их је сматрало да им није потребна хуманитарна помоћ, док 2002. – 5,6%. Међутим, аутори ову разлику објашњавају разликом у узорку који је у 2000. години садржавао већи број старијих лица, и сматрају да је потреба за хуманитарном помоћи и даље велика. Истраживање материјалног статуса избеглица⁷⁹ показало је да преко 73% избеглих лица своју материјалну ситуацију процењују као изразито лошу, а 65% испољава потребу за хуманитарном помоћи.

2.3. Право на адекватан смештај

»Највећа жеља ми је да имамо кров над главом, а касније би покушала да се лечим. Шта нам вреди глава када немамо где са њом.«

36% испитаних жена су подстанарке, 25% има породичну кућу, 14% стан, 9% живе у колективном центру и 7% код родбине. То значи да у овом узорку 39% жена има решено стамбено питање, и то, у већем броју избегле него интерно расељене жене.

Према подацима UNHCR-а⁸⁰, 96,56% избеглих и 96,41% расељених лица живи у приватном смештају, а 3,44% избеглих и 3,59% расељених лица је смештено у колективним центрима.

Више од половине испитаних жена процењује услове властитог смештаја добрим. Прецизније, 56,25% жена сматра да су њихови *услови смештаја* *»добри«* и 3,13% *»одлични«*.

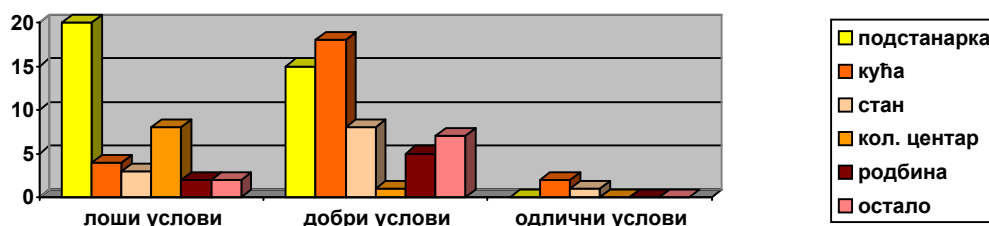
Наравно, постоји статистички значајна разлика ($\chi^2=24,760$, $df=10$, $p=0,006$) у процени услова смештаја у односу на врсту смештаја. Одличним услове смештаја процењују само оне жене које имају властити стан или кућу, а све жене које се налазе у колективним центрима (осим једне) процењују услове смештаја лошим.

⁷⁹ IAN – Међународна мрежа помоћи, *Живот у послератним заједницама*, 2005

⁸⁰ UNHCR, *Refugees in Serbia and Montenegro (other than Kosovo) by Country of Origin and Current place of Asylum*, November 2005

UNHCR, *IDPs in Serbia and Montenegro (other than Kosovo) by Country of Origin and Current place of Asylum*, November 2005

Процена услова смештаја од стране испитаних избеглих и расељених жена

Анализом објашњења које дају испитанице може се видети да су њихови захтеви у погледу квалитета смештаја веома ниски. Оне су задовољне што имају свој »крив над главом« и основне услове за живот (»јер има основне услове за живот«, »чисто, светло и суво«), и што је боље него у колективном центру (»добро је јер нисам више у колективном центру«). Лоши услови живота у њиховом разумевању значе услове који су испод најосновнијих стандарда цивилизованог становања.

40,63% жена је проценило **услове властитог смештаја као »лоше«**, подразумевајући да нема довољно простора, да нема струје, воде и грејања, да је влажно и да је градња лоша, да живе у колективном смештају, користе заједничко купатило или су у смештају без купатила, да су хигијенски услови лоши, и слично.

Осим потребе да имају **свој стамбени простор** који неће од њих захтевати плаћање станарине, многе жене су говориле и о потреби за **подршком у набавци грађевинског материјала, процесу легализације и изградњи инфраструктуре.**

»Већ 6 година мучим се са децом да направимо своју кућу. Баш ми је потребна свака помоћ да ставим кров и да се уселимо у своју кућу.«
»Много је људи који су сами саградили куће, било уз помоћ хуманитарних организација, било сами. Сада треба финансирати процес легализације. То су прилично велике суме и мислим да некако не воде сви рачуна како то људи не могу да исфинансирају. С друге стране, има велики број кућа у којим није доведена струја, вода; путеви нису сређени, да не говоримо о канализацији, телефону. Значи нека основна цивилизацијска средства недостају људима у великом броју тих насеља.«

Одређени број жена је изразило и **бригу за будућност**. Жене смештене у колективним центрима брину о сналажењу после изласка из њега, а жене које су потписале уговор са Комесаријатом за избеглице о коришћењу стана, о могућим изменама уговора и о времену када уговор истекне.

»Лоши (услови), јер смо ту под уговором на 10 година (а шта послије). Услови под којима смо нама се не допадају јер сам ја ту с мајком која је доста стара, па ако она умре, мени ће да у 22 квадрата убаце неког другог станара, или ако се ја удам, онда мора да иселим, а онда ће њој (мојој мајци) да убаце другог станара.«

2.4. Право на имовину

»Мушкарци су сујетни. Они воле да кажу моја жена, моја кућа. Пате за тим. Све је његова својина.«

Испитане жене су готово без имовине, и у том смислу зависне од својих мужева и мушких чланова породице (углавном од свекра).

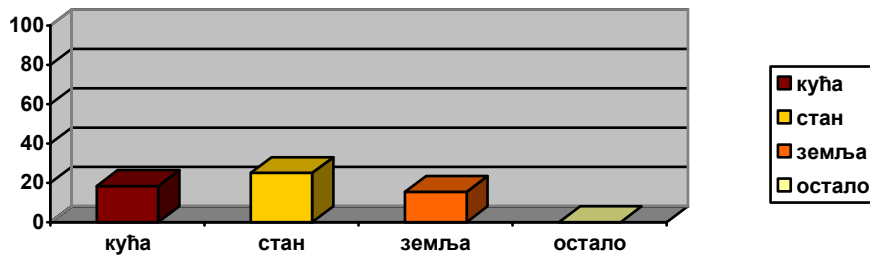
Од 60 жена које уживају **право на кућу** (у месту боравишта или пребивалишта), само 11 (18,33%) женских особа има власништво или сувласништво над кућом, од којих је само једна (1,67%) жена у браку сувласница куће са мужем.

Власништво над **станом** у само 5 случајева (од 20) припада жени, од којих су само две у браку.

Од 39 власника и власница **земље**, у 33 случаја (84,62%) то су искључиво мушкарци (10 мужава и 23 друге мушке особе). Две жене које су власнице земље су удовице, а једна која је неудата наводи да су власници земље родитељи.

Мушкарци су једини власници: **аутомобила** (9), **пословних простора** (4), **викендица** (2) и **уштеђевине** (1).

Васништво испитаних избеглих и расељених жена

Жене су објашњавале овакво стање социјалном и културалном условљеношћу.

»Имовина је увек на мужа иако жена некад више улаже у то.«

»Моја мајка се свега одрекла због брата.«

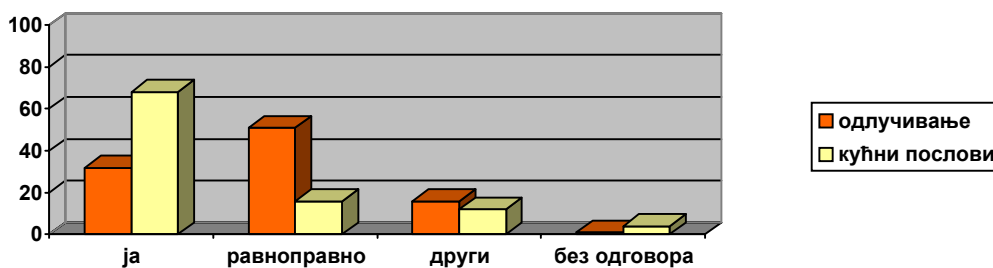
»На Косову су били такви обичаји. Женско дете је било тако осуђено. Отишла си у туђу кућу и немаш право ни на шта.«

3. Жене и одлучивање

»Ја мислим да је ово окупљање на све нас позитивно деловало, јер мислим да никоме од нас у скорије време није дата прилика да кажемо шта мислимо и осећамо, да будемо саслушане.«

На питање **ко у кући доноси важне одлуке** о њиховој будућности и будућности њихове породице, 51% жена је одговорило да одлуке доносе равноправно сви у породици или муж и жена, 32% жена је одговорило »искључиво ја« или »углавном ја«, 16% жена је одговорило да одлуке доносе искључиво или углавном муж или неко други. Међутим, **одговорност за кућне послове** у 68% случајева сноси искључиво или углавном жена, у 16% случајева је присутна равноправна расподела одговорности и у 12% случајева те одговорности преузима неко други.

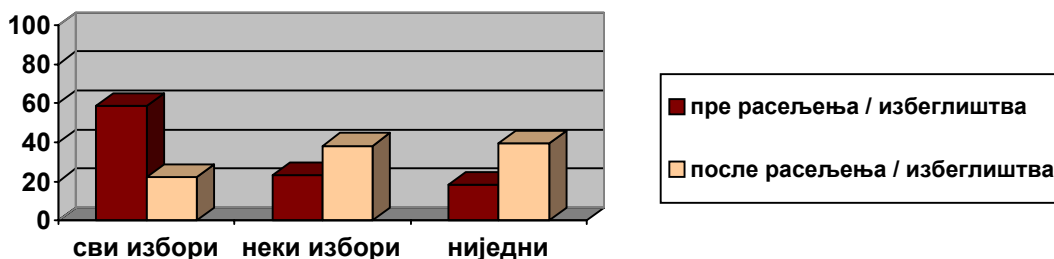
Одговорност испитаних избеглих и расељених жена за одлучивање у кући и кућне послове

Дакле, испитане жене већином, у сопственој перцепцији, равноправно учествују у доношењу свих одлука важних за породицу, али одговорност за кућне послове, углавном, преузимају оне саме.

У погледу учествовања у **процесима друштвеног и политичког одлучивања**, свега 14% испитаних жена је написало да су биле или су сада чланице неке странке. 58,54% жена је излазило на све изборе, 23,17% на неке и 18,29% нити на једне изборе пре расељења/избеглиштва. Сада свега 22,22% жена излази на све изборе, 38,27% на неке изборе и 39,51% нити на једне.

Издазак испитаних избеглих и расељених жена на изборе пре избеглиштва/расељења и сада

Удвостручен је број жена које уопште не излазе на изборе, а број оних које редовно излазе на изборе готово је три пута мањи.

Губитак интересовања за политику објашњавају својим разочарањем у политику и политичаре, због последица које су одлуке политичара и начини вођења политике имали на њихове животе. Такође, оне нису охрабрене од стране локалне средине на веће друштвено или политичко ангажовање. На нивоу општина у којима сада живе немају право гласа (осим уколико су одлучиле да одјаве своје старо пребивалиште и пријаве пребивалиште у општини у којој сада бораве).

»Ја мислим да већина нас уопште не мисли на то, досадило нам је све. Сви обећавају, нико ништа не испуњава када тамо изађу и говоре: Ми ћемо да регулишемо за Косово. Нећу више да гласам. Ми немамо право да гласамо на нивоу општине, само када су избори на нивоу Републике. Ми немамо за кога да гласамо.«
 »Градоначелник када му се обратимо за помоћ, гледа нас као вишак, као грађане другог реда.«

Само је једна избегла жена пробала да оствари право да буде бирана, претендујући на високу функцију у својој општини, и наишла је на негодовање локалне заједнице.

»Мислим да се поставља питање када је жена избеглица на високој функцији. Тада се коментарише: Па ипак је она избеглица, имамо ми домаће становништво за ту функцију.«

Нешто већи број, готово трећина испитаних жена (31%) јесу **чланице извесних удружења**.

Испитанице су наводиле следеће удружења:

- у Краљеву: Југ, Норвешки савет (2), Лингва, Здраво да сте, Јагода (2), КУД Абрашевић;
- у Крушевцу: Глас Косова;
- у Нишу: Срећна породица (3), Коло српских сестара, Повратак на Косово (2), Отпор, удружење за ручни рад жена у колективном центру, студентска организација која се бави заштитом животне средине, Центар за људска права у Нишу, ЈЕН, Актив жена, Есперантно друштво Ниш (пре у Тузли), Здраво да сте (2);
- у Пожаревцу: Бистрица (9);
- у Старој Пазови: Сана.

18% испитаних жена је навело да је покренуло или учествовало **у друштвеној иницијативи у својој средини** (уређивање колективног центра, прибављање докумената, хуманитарна помоћ, формирање удружења, радионице и сл.).

Међутим, треба имати у виду да ово није права слика друштвеног ангажовања жена у избеглиштву и расељењу, будући да су многе од наших испитаница контактиране да учествују у истраживању преко удружења. У фокус групама жене су ипак говориле да су више окренуте кућама и породици, да ретко излазе и да их ретко ко пита за мишљење. Окупљање жена је чешће било у ранијој фази избеглиштва, и то – око штрикања и плетења, што им је пријало као врста психосоцијалне подршке и прилика за међусобно информисање. Међутим, није било удруживања да би се учествовало у друштвеним и политичким дијалозима, утицало на доносиоце одлука и на законска решења која би унапредила њихов статус.

»Тамо смо се окупљале два пута недељно. Плеле смо и радиле ручне радове, али је важније што смо разговарале, што је увек био неко ту да нас саслуша, могле смо чути шта има ново и шта се дешава.«

4. Жене и здравље

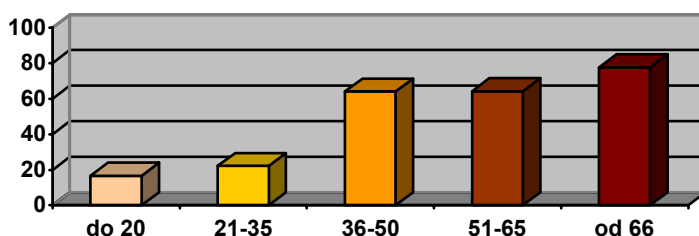
»Ја сам већ килограм лекова попила, што за бубреге, што за живце.«

Изненађујуће је колико је много испитаних жена навело да има здравствене проблеме, и то жене *»у најбољим годинама«*. Такође су у периоду избеглиштва/расељења у односу на претходни период смањиле одлазак код зубара/зубарки и гинеколога/гинеколокиња (као да је одлазак код њих сада постао луксуз), а повећале учесталост одлазака код лекара/лекарки опште праксе и психолога/психологиња.

55% жена изјављује да има **здравствене проблеме**: 37 (67,27%) физичке природе, 6 (10,91%) психичке природе и 12 (21,82%) обе врсте. Наравно, највише здравствених проблема имају жене старије од 66 година – 77,78%, али је проценат оних са здравственим проблемима изузетно висок и код жена у доби од 51 и 65 година старости – 64,29%, односно између 36 и 50 година старости – 64,10%. Млађе жене, ипак, имају мање здравствених проблема: 22,22% жена између 21 и 35 година – и 16,67% жена до

20 година старости. Највише проблема психичке природе имају жене у годинама између 36-те и 50-те (40%).

Процент хронично болесних испитаних избеглих и расељених жена у појединим старосним категоријама

Наведени здравствени проблеми спадају у следеће категорије: кардио-васкуларни, гастро-интестинални, проблеми локомоторног система, психолошки, сензорни, уринарни, гинеколошки, и болести дисајних путева и жлезда.

Према истраживањима Међународне мреже помоћи⁸¹ проведеним у популацији расељених лица из Призренске области, њихово ментално здравље се погоршало у периоду од 2000. до 2002. године. Симптоми глобалне потресености и психопатологије, који су иначе били изражени већ и 2000. године, постали су још израженији, а посебно симптоми психотицизма, анксиозности, хостилности, интерперсоналне преосетљивости и депресије. Податке о нарушеном менталном здрављу добили су и у истраживању спроведеном у избегличкој популацији.⁸²

Према истраживању UNDP-а⁸³, расељене жене више од мушкараца оболевају од хроничних болести.

Као основне тешкоће са којима се суочавају при реализацији права на здравствену заштиту, жене су у фокус групама наводиле првенствено **документа, дискриминацију и недостатак финансијских средстава**. Овакав налаз је такође у складу са налазима UNDP-а⁸⁴ да удаљеност здравствених установа, ниски приходи и непоседовање личних докумената представљају основне препреке у приступу здравственој заштити код расељених домаћинстава.

Избегле и расељене особе генерално остварују приступ бесплатној здравственој заштити у Србији, под условом да имају документа као што су избегличка или расељеничка легитимација и јединствени матични број грађана. Расељена лица у том случају добијају **потврду о здравственој заштити** од локалног центра за социјални рад.⁸⁵ Жене ову потврду доживљавају као »Давидову звезду«, сматрајући да, чим је види, медицинско особље мења своје понашање према њима у негативном смислу, и често ставља потврду иза свих књижица. Расељене жене су истицале као додатну тешкоћу и потребу да се ова потврда продужава свака три месеца.

»Проблем је у немогућности издавања здравствене књижице због непостојања сталног места пребивалишта.«

⁸¹ IAN – Међународна мрежа помоћи, *Интерно расељена лица из Призренске области Косова и Метохије: Три године у ишчекивању повратка*, 2003

⁸² IAN – Међународна мрежа помоћи, *Живот у послератним заједницама*, 2005

⁸³ UNDP, *Угроженост: Роми и расељена лица у ЈИ Европи*, 2006

⁸⁴ *ibid.*

⁸⁵ Група 484, Људска права избеглица, интерно расељених лица, повратника, азиланата и жртава трговине људима у Србији и Црној Гори, Извештај за 2005, 2006

»Имамо потврде које продужавамо на свака три месеца. Често је то сувишно, али они проверавају да ли је то нама само боравиште, а у ствари нама је сада то пребивалиште.«
»Волела бих да уместо здравствене потврде имамо књижице, јер смо на неки начин обележени, и у старту другачије третирани.«

Жене су говориле и о проблемима са којима се суочавају када су неопходни хоспитализација или прегледи лекара специјалиста. Избегле и расељене особе су тада на посебним листама чекања за хоспитализацију, а чекање је много дуже и спорије. Оне немају ни средстава за лекове нити могу себи да приуште приватну лекарску негу.

»Имам велике трошкове око лечења. Ја одем код моје докторке, али ме она пошаље код приватника за ултразвук. Када урадим све што треба да урадим, то скупо кошта.«
»Ја сам болесна. Подстанари смо. Муж и син ми не раде. За операцију ми траже много пара, а ја их немам. Не знам како ћу и шта ћу.«
»Стара сам, немам пензију, немам довољно новаца за лекове, а требају ми лекови за срце и притисак.«

Многе жене су се жалиле на **понижавајући третман** у здравственим установама.

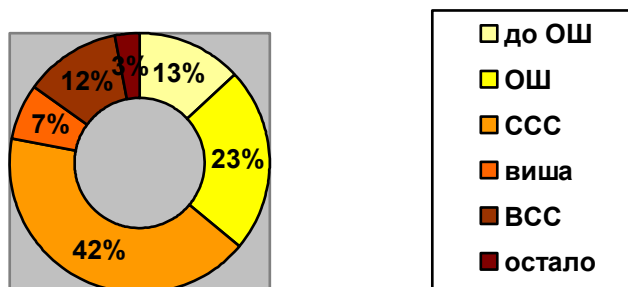
»Када сам била на гинеколошком столу, болесна и уплашена, доктор ми је рекао: Зашто сте све дошле овде да се лечите? Где је цабе, свуда сте прве. Зашто ниси отишла код оног свог па да платиш? Била сам повређена, дрхтала сам на столу и плакала. Рекао ми је: Немој да плачеш, сад си у мојим рукама, пази шта радиш.«
»Када одеш у ургентни центар и кажеш одакле си, само исколаче очи, мука им је чим чују да си дошла.«

5. Жене и образовање

»Образовање је најтеже. Старија да упише факултет, осамдесет и нешто хиљада треба да уплати, на буџету нема шансе да буде. А осамдесет хиљада уплатити, то је мисаона именица.«

Највећи број испитаних жена је завршило средњу школу (42). Следеће су по бројности оне које су завршиле основну школу (23), а 13 жена није завршило основну школу. 12 је завршило факултет и 7 вишу школу. 18% жена је навело да је имало **образовне потешкоће** током избеглиштва/расељења.

Образовни статус испитаних избеглих и расељених жена

Највећи проблем у остваривању права на образовање лежи у недостатку финансијских средстава. Уколико се ради о основношколском и средњошколском образовању, жене покушавају да трпе у другим областима живота како би омогућиле тај ниво школовања

својој деци. Факултет и постдипломске студије се већ доживљавају као луксуз и практично је немогуће наћи средства за високо образовање. Ове налазе потврђује и истраживање UNDP-а⁸⁶ о угрожености расељених лица у ЈИ Европи које показује да расељене женске особе имају много мање шансе да наставе образовање након средње школе. У истраживању UNDP-а⁸⁷ о угрожености избеглих и интерно расељених лица у Србији, 38% избеглих и интерно расељених лица у доби од 6 до 22 године сучава се са ценом образовања као непремостивом препреком. Само 1% избегличких и расељеничких домаћинстава добија помоћ у облику стипендија.

Такође се говорило о лошим условима за учење, било да се ради о физичким условима, као што је недостатак простора у колективном центру, или о преоптерећености обавезама повезаним са преживљавањем и бригом о породици. И у овој области девојке су наводиле примере неприхватања од стране својих вршњака и професора. Коментарисани су и постојећи програми усавршавања или преквалификације. Било је замерки да су углавном усмерени на занатски ниво и да су често намењени само младима.

»Идем ванредно у школу па се много плаћа и једва некако плаћамо школске трошкове, јер су много велики. Тако да морамо на неким стварима да скинемо да бисмо их платили, као на пример не можемо нешто од гардеробе да купимо сваки месец него у три месеца једном или чекамо рођендан како би добили нешто.«
»Моји родитељи, конкретно, не могу даље да ме школују, а ја не могу да нађем посао. Тако да поред све жеље и доброг успеха на факултету, просто не могу даље. Помоћ у том правцу – стипендије, студентски кредити – мени би јако добро дошла.«
»Ја сам уписала постдипломске студије овде у Нишу, али нисам могла то да финансирам. То нити једна организација није финансирала, они су обезбеђивали обуку само до занатског нивоа.«
»Услови у колективном центру су били ужасни тако да, што се тиче учења, и нису били баш најбољи.«
»Нисам имала времена за то. Борба за голи живот и опстанак. Није остајало времена. Самохрана сам мајка и сво моје време припада мом сину.«
»Без обзира што имам искуство, сада траже лиценцу, државни испит, али свако полагање доста кошта.«
»Имали смо кредите са прасићима, пилићима и слично. А када сам тражила компјутер, није могло.«
»Прво нисам могла да се упишем у школу овде. Нису уопште имали мој смер, па сам морала да идем у Крушевац. Тамо су ме једва примили. Рекли су да имају пуно ученика и да нема места за нас. Када су нас коначно примили, били смо третирани као грађани другог реда. Нисмо имали своје место за седење. Провокација је било и од стране ученика и од професора.«

6. Насиље над женама

»Понижења, и лоших мисли има свакодневно, пошто су услови такви јер смо у колективном смештају.«

На питање о насиљу над женама, упркос томе што је постављено у неутралном облику («Да ли сте приметиле код ваших пријатељица и комшиница које су избегле или расељене да доживљавају следећа понашања?») – одговорио је прилично мали број жена. Најмање их је процењивало учесталост јављања сексуалног злостављања – 53% жена, а највише учесталости вербалног злостављања и застрашивања – 60% жена.

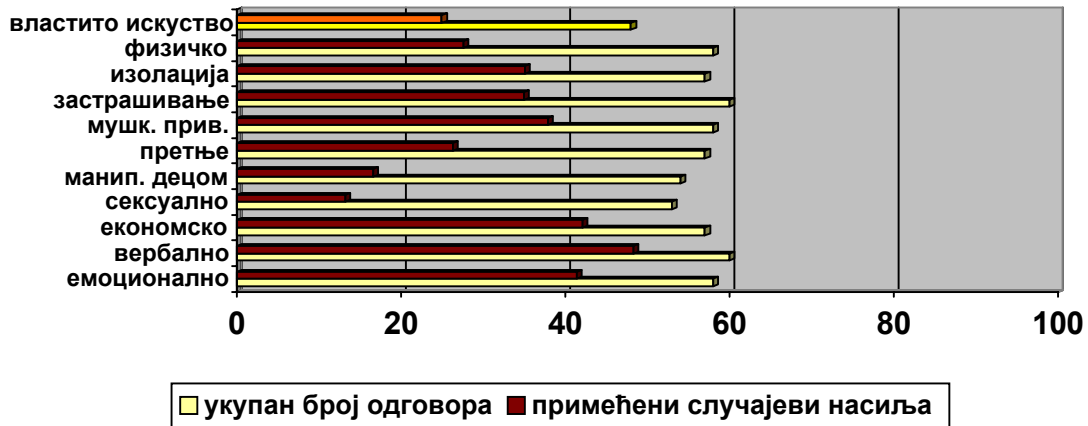
⁸⁶ UNDP, Угроженост: Роми и расељена лица у ЈИ Европи, 2006

⁸⁷ UNDP, *Под ризиком: Социјална угроженост Рома, избеглица и интерно расељених лица у Србији*, 2006

Одговори су показали да је најчешће примећено вербално (48,33% од 60 жена), економско (42,11% од 57 жена) и емоционално злостављање (41,38% од 58 жена). Најниже процене учесталости јесу код сексуалног злостављања (13,21% од 53 жена), манипулације децом (16,67% од 54 жена) и претњи (26,32% од 57 жена).

На питање »Да ли сте ви лично доживели неко од горе наведених понашања?« одговорило је 48 жена, од којих 36 нису имале такво искуство, а 12 јесте.

Препознавање насиља од стране испитаних избеглих и расељених жена

»Доживела сам од мог мужа и пре избеглиштва и после.«

»Да, ја сам лично доживела разна малтретирања од стране мужа, али сам због деце све трпела и ником нисам причала. Он је био болесно љубоморан и колико сам ја хтела да му докажем да сам му ја верна никад ми није веровао. Осим задњег дана када је умирао, признао ми је да је грешио, али све због тога што ме је много волео.«

Расељене и избегле жене о овој проблематици такође нису много говориле у фокус групама. Често су говориле и да не постоје разлике у положају жена и мушкараца у избеглиштву и расељењу. (У упитнику, који су жене испуњавале пре фокус групе, свега је 37% жена написало да се положај жена у избеглиштву и расељењу разликује од положаја мушкараца.) Тек када смо им приказале податке истраживања о неравноправности полова у Србији, почеле су да наводе разлике у смислу да мушкарци лакше налазе посао, а самим тим се боље психички осећају, више се крећу изван куће и комуницирају, док се оне осећају везане за кућу и прилично изоловане. Међутим, било је и мишљења да је мушкарцима теже јер су они »главе породице« и одговорни за обезбеђивање адекватних услова за живот.

Заправо, жене су више говориле о факторима ризика којима су жене изложене у расељењу и избеглиштву, него о самом насиљу.

»Знам за статистички податак да се на Косову најмање разводило бракова. Сада је можда другачија ситуација. Због свих ових проблема дошло је до разних поремећаја. Посебно мушкарци често решење за своје проблеме траже у кафани, троше и оно мало новца што има, а у кући је још већи проблем и свађа.«

Овакви налази се вероватно могу објаснити пре патријархалним васпитањем испитаних жена за које је насиље »табу« и нешто што се не износи из породице, него мањом заступљеношћу насиља у овој популацији у односу на домицилно становништво.

»Наши родитељи су били строги. Шта год да ти се деси у браку, мораш да ћутиш и трпиш да би сачувао брак.«

У прилог горе изнесеном мишљењу иду истраживања и литература⁸⁸ која указује да су жене у избеглиштву и расељењу посебно угрожене од сексуално и родно заснованог насиља услед бројних ризичних фактора: нарушене породичне структуре која може да води алкохолизму мужа и насиљу у породици; изолованости и недостатку мреже социјалне подршке унутар које би могле да поделе своје проблеме; нижег образовног статуса од мушкараца; незапослености и економске зависности од мушкараца; ургентне потребе за послом која може да води трпљењу разних уцена и насиља, и подложности трговини људима.

7. Жене и медији

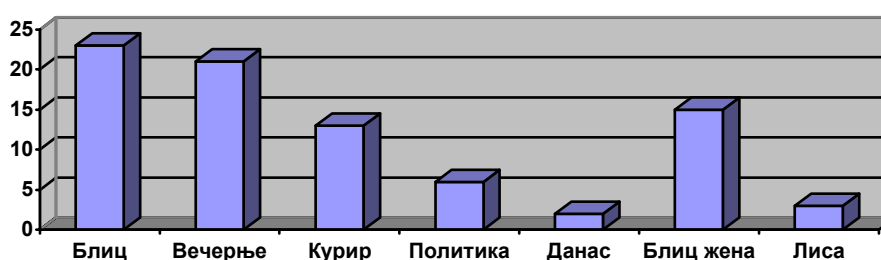
Само 16% жена је износило свој став о одређеној теми у медијима. Углавном су то жене нижег образовања које су говориле о тежини властите ситуације у расељењу и избеглиштву. Свега 3 жене вишег образовног статуса су говориле о темама везаним за своју професију. Углавном су то били прилози на локалним телевизијама и у локалним часописима.

»Жене су много мање ангажоване и у медијима и политици, јер су заокупљене својим проблемима. Ја бих можда имала прилике да се више ангажујем и да дам више од себе, али сам окупирана својим животним проблемима. Мора да се заради за живот и све је мање времена.«

Са друге стране, могућност да се информишу путем медија користи сразмерно велики број испитаних избеглих и расељених жена, будући да их 89% има телевизор, 70% радио и 90% чита новине.

Дневне новине које највише читају су: Блиц (23 жене), Вечерње новости (21), Курир (13), Политика (6) и Данас (2), док су од недељника највише читани Блиц жена (15) и Лиса (3).

Новине које читају испитане избегле и расељене жене

Испитане жене препознају улогу медија у превазилажењу својих проблема тако што могу да их учине јавним и да позову друге актере да учествују у њиховом решавању.

»Запостављене смо и можда треба да више идемо у медије да нас чују.«

⁸⁸ UNHCR, *Gender Training Kit on Refugee Protection and Resource Handbook*, December 2002
UNHCR, *Sexual and Gender-Based Violence against Refugees, Returnees and Internally Displaced Persons*, 2003

*»Медији би могли да нас обиђу да виде како живимо, да им покажемо шта нам све треба.«
»Треба такође укључити медије, да подстакну предузетнике да се и они укључе.«*

8. Право на социјалну интеграцију

»Нико не мора не знам какву помоћ да нам да, али очекујемо бар нормалну људску реч.«

Право на социјалну интеграцију, уз право на рад и адекватни животни стандард, јесте оно које су испитане жене највише спомињале и чије неостваривање их највише боли.

*»Чим чују да смо расељени, поглед је другачији, али ја сам навикла и не обраћам превелику пажњу, иако то доста запажам.«
»Свуда се познају избеглице, сви их избегавају.«
»Било где да одеш, омаловажаване смо што смо са Косова.«
»Сматрамо се грађанима другог реда, бескућницима.«*

Готово све испитане жене су процениле да сада имају мање пријатеља и пријатељица него у периоду пре расељења и избеглиштва. Њихово учешће у свим културним и спортским догађајима и активностима се смањило у периоду избеглиштва/расељења – одлазак у биоскоп, позориште, дискотеке, ресторане, на концерте и изложбе, журке и игранке, спортске догађаје и рекреацију.

»Мени је било боље у Приштини. Стварно. Ја овде ниједном нисам била у позоришту, а у Приштини сам ишла. Ретко кад идем у биоскоп, а тамо смо ишли. Имали смо и своје пријатеље и све.«

21% испитаних жена је у упитнику написало да је приликом запошљавања или на радном месту имало неугодних искустава зато што су избегле/расељене, а 25% жена у здравственој установи. У току разговора у фокус групама оваква искуства су много чешће навођена.

64% испитаних жена сматра да се њихов положај разликује од положаја локалних жена, јер оне за разлику од локалних жена теже долазе до посла, немају решено стамбено питање, немају потребна документа, немају пријатеље, имају физичке и психичке губитке, треба да се прилагођавају на нову средину, и слично.

*»У одређеној мери да, јер још увек велики број избеглих и расељених жена нема решено стамбено питање, запослење, а често ни потребна документа.«
»Да, јер се до посла лакше долази преко познанстава и ми овде немамо познанике на положају ко може да нам помогне.«
»Свакако, самим тим што су у својој земљи и својој кући, немају терет прилагођавања средини и менталитету, што је веома тешко.«
»Сигурније су, јаче, имају много више од нас, мада смо ми емотивно јаче, али недостаје ми сигурност породице, дома, бити сам у свим проблемима није лако.«
»Многе расељене жене су се раздвојиле од својих пријатеља, а оне старије не могу тако лако да нађу нове, а и где?«*

59% жена је одговорило да је успело да очува све обичаје из свог краја, 21% »само неке« обичаје и 8% »нити један« обичај. 12% жена није одговорило на ово питање. Обележавања слава, Божића и Ускрса су навеле готово све жене. 8 жена је навело и начин кувања, 4 говор, 2 кување кафе, 2 су споменуле ручне радове, и 2 понашање према старијим особама (у смислу исказивања поштовања).

*»Рецимо, ритуално пијење кафе, мешање косовских специјалитета (мантије, погаче, сукане баклаве), наравно Слава. Испечем кафу, самелјем је ручним млином и скувам (то је један диван обичај у којем ужива цела породица).«
»Божић, слава, Ускрс, није као у Книну, али се обележи. Нема ко доћи.«*

Сви ови налази указују да су се расељене и избегле жене затвориле у кућу и ту покушавају да реконструишу свој претходни начин живота. Одустале су од развијања социјалне мреже у новом окружењу.

Потешкоће у социјалној интеграцији могу се објаснити **политичким разлозима, непостојањем системског приступа социјалној интеграцији, разликама у менталитету и предрасудама** које имају и расељено/избегличко и локално становништво.

Разлози политичке природе посебно су уочљиви код расељеничке популације која се не подржава у личним напорима ка интеграцији услед очекивања политичких структура да се обезбеде услови одрживог повратка на Косово и Метохију. Тако се нпр. у фокус групама од жена чуло да »они горе« из Београда не дозвољавају да се оне запосле.

Недостатак политичке воље огледа се и у компликованој процедури за прибављање личних докумената.

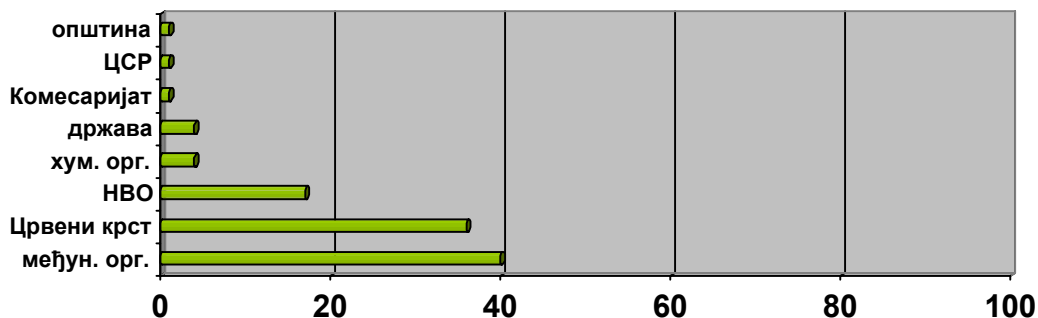
*»Свако вађење документа повлачи нове трошкове и ако још мора да се путује и пут се плаћа.«
»Документација је велики проблем; шта год треба да извадимо, ми морамо ићи у Јагодину (жена из Краљева). То је баш компликовано.«
»Моја мајка је шлогирана. Хитно ми треба нова лична карта за њу и већ је чекамо три месеца да стигне из Крагујевца. Зашто не могу за болесну мајку да добијем личну карту овде? Зашто морамо да чекамо на сваки документ?«
»Имам бебу од 18 месеци. Муж и ја смо избеглице и не можемо да добијемо матични број за дете. Зато имам проблема кад треба да га одведемо код лекара или добијем неку помоћ.«*

У Србији не постоје довољно развијени системски програми социјалне интеграције, којима би се битно олакшала укупна локална интеграција и смањено постојећи анимозитет између избеглог/расељеног и домаћег становништва.

Такође, различити програми подршке намењени избеглима и расељенима у правилу нису родно осетљиви, односно не воде довољно рачуна о специфичним женским потребама и проблемима.

У упитнику, на питање да ли им је држава или нека организација помагала у периоду избеглиштва/расељења и како, 40 жена је навело међународне организације (највише Дански савет за избеглице, Норвешки савет за избеглице, UNHCR, JEN и Help), 36 је навело Црвени крст, и 17 домаће невладине организације (Бистрица, Југ, Глас Косова, Срећна породица, Здраво да сте, Јагода, Свети спас и Група 484). Још четири жене су у свом одговору споменуле хуманитарне организације, не експлицирајући које. Само 4 жене су споменуле државу, 1 Комесаријат, 1 центар за социјални рад и 1 општину.

**"Помагачи" препознати од стране испитаних избеглих и
расељених жена**

Пружана помоћ је углавном била хуманитарног типа – у виду хране, хигијене, одеће, огрева, лекова и смештаја. У мањем обиму даване су и друге врсте подршке. Поклањана је бела техника, најчешће шпорети. Међународне организације су пружале помоћ у грађевинском материјалу, реконструкцији и обезбеђивању стамбеног простора. Такође је било покушаја економске подршке, у виду пластеника, расадника, шиваћих машина, половних фотокопир апарата, домаћих животиња (крава, кокошака, свиња), или у виду новчане подршке. Две жене су споменуле и курсеве енглеског и компјутера.

Међутим, жене су углавном спомињале **програме намењене породицама**, а не програме специфично осмишљене за оснаживање жена ради њихове интеграције у локалну заједницу. Уколико је таквих и било, углавном се радило о шивењу и плетењу у затвореном кругу избеглих и расељених жена, које је чак некад водило и конкуренцији са локалним женама.

»Локалне жене се нису добро поставиле према женама са Косова. Када смо имале изложбе ручних радова, увек дођу неке локалне које хоће да нас надмаше.«

Најачи утисак на водитељке у свих десет фокус група оставило је **неразумевање расељених и избеглих жена са локалним женама** и бол који из тога произлази.

»Једна жена која ми је пријатељица каже за другу да је Шиптарка, па се онда мени извињава. Па каква ми је она пријатељица? Причају: Шиптари су дошли да нам купе земљу. Када чују да си са Косова, другачије реагују.«

»Ја имам пријатељице Крушевљанке. Оне мене слушају, али не разумеју моје проблеме. Најбоље ми је када се окупим са својима, јер оне разумеју проблеме.«

»Једном су ми рекли: »Ја за тебе никад не бих рекла да си са Косова, некако си нормална.« Питам се како неко може да каже нешто тако.«

»Ја им кажем да ја немам друштво овде и да не излазим како не би осрамотила болесну мајку и породицу. А она мени каже: Ви сте глупи и заостали, ви сте примили шиптарски менталитет, само кућа и породица. А ја јој кажем: Ето, код вас је нормално да се роди ванбрачно дете и да се не зна ко је отац.«

9. Најугроженије избегле и расељене жене

Кроз фокус групе избегле и расељене жене су идентификовале најугроженије међу собом: Ромкиње, старије жене, самохране мајке и мајке деце са инвалидитетом. Оне захтевају посебно истраживање и систематску подршку.

Расељена ромска популација углавном живи у очајним условима у дивљим насељима или незваничним колективним центрима, без струје, воде и канализације. Због недостатка основних докумената не могу да добију расељенички статус. Услед немогућности да правно регулишу статус, не могу се регистровати у месту боравка. Дивља насеља не могу да буду прикључена на инфраструктуру, а њихови становници не могу да добију хуманитарну помоћ.⁸⁹ Због недостатка докумената не могу да остваре ни остала права. Углавном раде у зони сиве економије или сектору ниских примања, без адекватних услова за рад и без надокнаде за социјалну заштиту.⁹⁰ Не могу да остваре ни адекватну здравствену заштиту, нити да остваре право на образовање. Висок проценат ромске деце престаје да похађа наставу у раном стадијуму, доживљава дискриминацију у школи или се премешта у школе за децу са посебним потребама.⁹¹ Жене и девојке Ромкиње у свим овим областима су још много угрожене од мушкараца.

Старије жене највеће потешкоће имају у остваривању пензије и здравствене заштите. Оне још увек имају проблем са документацијом, признавањем радног стажа и кашњењем у административним процедурама. Минимум осам месеци се чека на обрачун радног стажа и решења за пензију из Хрватске, а у појединим местима постоје и проблеми са уништеном архивом. Расељене жене са Косова и Метохије добијају пензије на основу радних књижица па, уколико их немају, од Фонда за пензионо и инвалидско осигурање добијају провизорно одређену пензију, која је значајно мања од оних које би реално требало да добију.⁹² Многе старије жене су биле домаћице и немају никаквих могућности да остваре право на пензију.

»Немамо право на пензију јер 3 године уплаћивања пољопривредном – у Крајини, Хрватска не признаје.«
»Требало би да рјешим инвалидску пензију с обзиром на године и инвалидност (70%).«
»Немам пензије немам никакво примање.«
»Потребна ми је помоћ у вези пензије, не знам како и одакле да кренем.«

Тешкоће старијих жена у остваривању здравствене заштите су повезане са немогућношћу доласка до здравствених установа и недостатком финансијских средстава.

»Стара сам, немам пензију, немам довољно новаца за лекове, а требају ми лекови за срце и притисак.«

Самохране мајке и мајке деце са инвалидитетом боре се са егзистенцијалним проблемима и тешко постижу да истовремено и деци обезбеде адекватну бригу и да зараде за живот.

»Иду деца на екскурзију. Ми наше не можемо да пошаљемо, немамо чиме. Биоскоп, то и не знају наша деца, нема.«
»Потребна ми је помоћ да децу извучем, јер не могу више овако да се борим, било која помоћ.«

⁸⁹ Међуагенцијска радна група за интерно расељена лица, *Анализа ситуације интерно расељених лица са Косова у Србији и Црној Гори: закон и пракса*, 2005

⁹⁰ Committee on Economic, Social and Cultural Rights, *Consideration of Reports Submitted by States Parties under Articles 16 and 17 of the Convention*, E/C.12/1/Add. 108, par. 16-17

⁹¹ Committee on Economic, Social and Cultural Rights, *Consideration of Reports Submitted by States Parties under Articles 16 and 17 of the Convention*, E/C.12/1/Add. 108, par. 37

⁹² Група 484, *Људска права избеглица, интерно расељених лица, повратника, азиланата и жртава трговине људима у Србији и Црној Гори, Извештај за 2005, 2006*

»Потребна ми је првенствено финансијска помоћ. Не стигнем све да подмирим с обзиром да сам самохрана мајка. Поготово потребе дјетета за школу.«
»Ја живим од дечијег додатка. Имам непокретну ћерку. Живимо у једној соби у колективном центру. Радим и борим се. Шта ће бити са мојом децом ако се мени нешто деси?«
»Ја сам у јако тешкој ситуацији. Немам ни од кога подршку. Дете ми иде у специјалну школу и има астму, а живимо у веома лошим условима.«

10. Зашто су жене у избеглиштву и расељењу посебно рањива група?

Велики број тешкоћа и облика дискриминисања који трпе жене у избеглиштву и расељењу потпуно су једнаки онима који погађају жене уопште. Па ипак, жене у избеглиштву и расељењу представљају посебно рањиву групу. Постоји неколико чињеница и разлога који овакву тврдњу недвосмислено потврђују.

Број жена у избеглиштву и расељењу које живе у сиромаштву (односно, налазе се испод линије сиромаштва) сразмерно је већи него број сиромашних жена у локалној популацији. Мањи број има решено стамбено питање и било какво власништво, и већи број живи у нехуманим условима.

Међу женама из избегличке и расељеничке популације сразмерно је више незапослених жена него међу женама у локалној популацији, као и међу мушкарцима из избегличке и расељеничке популације. Избеглим и расељеним женама је теже да нађу посао него локалним женама будући да имају мање информација и познанстава, наилазе на предрасуде околине и суочавају се са политичким препрекама. Раде послове изван своје струке, слабо плаћене послове које локално становништво неће да ради. Раде више послова како би прехраниле своје породице. Такође су подложније искоришћавању и манипулацији на послу, будући да им је посао неопходан, самопоштовање снижено и немају подршку средине.

Мушкарци у избеглиштву и расељењу лакше проналазе посао због физичке снаге и веће понуде на тржишту физичких послова. Такође, нису везани кућним пословима, нити преузимају вођење бриге о деци или остарелим родитељима. Самим тим, више излазе из куће и лакше успостављају социјалне контакте.

Избеглиштво и расељеништво је у правилу повезано са губитком или слабљењем социјалне мреже познанстава и пријатељстава, које значајан број избеглица и расељених никада у потпуности не обнови или не изгради поново у једнакој мери. Жене су подложније социјалној изолованости и изостанку потребне социјалне подршке, што их у већој мери излаже ризику од насиља, искоришћавања и манипулације, како у њиховим сопственим породицама, тако и у ужем и ширем окружењу – на послу, у здравственим установама, од стране трговаца људима, итд.

Преживљена криза избеглиштва и трауме губитка и насиља, које су међу избегличком популацијом из ратом погођених подручја ипак чешће него међу локалним становништвом, остављају последице на физичко и ментално здравље. У реализацији права на здравствену заштиту избегле и расељене жене се суочавају са низ препрека: потешкоће око прибављања личних докумената, дискриминација, недостатак финансијских средстава, издвојена и дужа процедура обезбеђивања хоспитализације и друго.

Избегле и расељене девојке и жене имају потешкоће и при реализацији права на образовање, првенствено услед недостатка финансијских средстава, лоших услова за учење, кућних обавеза, недостатка одговарајућих програма подршке и предрасуда са којима се суочавају.

Жене генерално слабо учествују у процесима одлучивања и у јавном животу, а уколико су сиромашне, обесхрабрене и изоловане, као што многе избегле и расељене жене јесу, шансе да се обезбеди њихова партиципација још су мање. Последично, њихови проблеми остају у оквиру породице, не излазе у јавни простор, самим тим и не постоје и не решавају се.

Међутим, и међу избеглим и расељеним женама постоје посебно рањиве групе – Ромкиње, старије жене, самохране мајке и мајке деце са инвалидитетом.

Ромкиње се суочавају са свим проблемима избеглих и расељених жена у много већем интензитету – са сиромаштвом, незапосленошћу, нерешеним стамбеним питањем и неадекватним смештајем првенствено, али и са недостатком личних докумената, предрасудама (па и предрасудама од стране избеглих и расељених жена и од стране локалних Рома), ниским степеном образовања или недостатком било каквог образовања, насиљем, манипулацијом и искориштавањем, здравственим проблемима и тешкоћама у реализацији здравствене заштите, немогућношћу испољавања свог мишљења и партиципације у политичком и друштвеном животу.

Старије жене, уз све друге проблеме жена у избеглиштву и расељењу, посебно се суочавају са потешкоћама у остваривању пензије и здравствене заштите. Самохраним мајкама и мајкама деце са инвалидитетом посебно тешко пада терет прехрањивања породице, будући да подижу и негују децу често без икакве или без довољне и адекватне подршке уже и шире социјалне средине.

Због свих горе наведених разлога, жене у избеглиштву и расељењу, а посебно рањиве групе међу њима, захтевају посебну подршку и оснаживање како би развиле своје потенцијале, реализовале своја права у локалној заједници и заједно са локалним становништвом доприносиле њеном развоју.

У реализацији својих права избегле и расељене жене првенствено очекују подршку државе и њених институција (42% жена), затим локалних и међународних невладиних организација и Црвеног крста (23% жена), и општина и локалних власти (18% жена).

Неке жене су одредиле конкретне државне институције и тела од којих очекују помоћ. То су:

- Комесаријат за избеглице, локална повереништва и Координациони центар за Косово и Метохију (5% жена); центар за социјални рад (5% жена); локална филијала или одељење Националне службе за запошљавање (2% жена); психолог (1% жена).

Мањи број жена очекује да ће подршку пронаћи у себи самима (7%), неке очекују – и као битну препознају – тек неформалну људску подршку локалне заједнице, комшија и обичних грађана (4% жена). Само на фокус групама су споменути и медији и предузетници.

III ОДГОВОР ИНСТИТУЦИЈА И ОРГАНИЗАЦИЈА НА ПОТРЕБЕ ЖЕНА У ИЗБЕГЛИШТВУ И РАСЕЉЕЊУ

Овим делом истраживања биле су обухваћене 42 особе у 5 наведених општина, представнице и представници организација и институција које у локалним заједницама носе одговорност заштите и остваривања права избеглица и расељених лица, унапређења родне равноправности, вођења социјалне политике, и обликовања социјалног живота уопште.

Истраживање је обављено методом полуструктурисаног интервјуа, током којег је испитивач/испитивачица постављао/постављала укупно 17 питања или група питања. Питања су унапред припремљена, али су током сваког појединачног интервјуа прилагођавана конкретном саговорнику/саговорници и динамици разговора. Нити једно од питања није садржавало понуђене одговоре. Дакле, доле је представљена анализа урађена на основу накнадне категоризације добијених одговора.

Интервјуи су обављани у радном простору дотичног саговорника или саговорнице, или у неком другом радном простору у локалној средини. Сваки интервју је трајао 40 до 55 минута. Иако су испитивачи/испитивачице укратко бележили/бележиле одговоре својих саговорника/саговорница, већина интервјуа је снимана, па су анализе интервјуа урађене на основу тих тонских записа. (Нису снимани интервјуи са саговорницима и саговорницама које су јасно изразиле жељу да се разговори са њима не снимају.)

1. Структура узорка

Како је провођење овог дела истраживања било суочено са извесним логистичким ограничењима и неједнаком спремношћу различитих институција да се одазову позиву да учествују у истраживању, број интервјуа проведених у различитим општинама и различитим институцијама и организацијама није посве уједначен.

1.1. Општине и врсте организација или установа које су учествовале у истраживању

У свакој од пет општина обављени су интервјуи у повереништвима за избеглице и локалним органцима Националне службе за запошљавање. У све три општине у којима постоје комисије за родну равноправност и невладине организације посвећене унапређењу женских људских права обављени су разговори са представницима/представницама тих комисија и организација. Интервјуи у центрима за социјални рад и удружењима избеглица или удружењима расељених лица урађени су у четири општине. Све друге организације и установе обухваћене су истраживањем у мањем броју општина.

Табела 1: Број интервјуа проведених у свакој од врста организација или установа у пет општина

Тип организације или установе	Општине					Укупно	
	Стара Пазова	Пожаревац	Ниш	Краљево	Крушевац	Фреквенција	Процент
одељења друштвених делатности	1	0	0	0	1	2	4,8
повереништва за избеглице	1	1	1	1	1	5	11,9
комисије за родну равноправност	0	1	1	0	1	3	7,1

Тип организације или установе	Општине					Укупно	
	Стара Пазова	Пожаревац	Ниш	Краљево	Крушевац	Фреквенција	Процент
удружења избеглица или расељених лица	2	1	0	1	1	5	11,9
НВО посвећене унапређењу женских људских права	0	1	1	0	1	3	7,1
центри за социјални рад (ЦСР)	1	0	1	1	1	4	9,5
филијале и испоставе НСЗ-а	1	1	1	1	1	5	11,9
регионалне привредне коморе	0	0	0	0	1	1	2,4
општинске организације Црвеног крста	1	1	0	0	0	2	4,8
здравствени центри или домови здравља	1	0	0	0	0	1	2,4
културне установе	1	1	0	1	0	3	7,1
школе и регионалне школске управе	1	1	0	1	0	3	7,1
општински судови	0	0	0	1	0	1	2,4
подручне полицијске управе (ППУ)	0	0	0	1	1	2	4,8
локални медији	0	0	0	1	1	2	4,8
Укупно	10	8	5	9	10	42	100,0

1.2. Полна и старосна структура узорка

Испитан је подједнак број мушкараца и жена, представника и представница различитих локалних организација и установа.

Највећи број интервјуисаних представника и представница локалних организација и установа чине људи средње и старије средовечне доби; најмање је оних који припадају узрасту млађег одраслог доба.

Табела 2: Број обављених интервјуа с обзиром на пол и старост интервјуисаних особа

СТАРОСТ	ПОЛ		Укупно	
	Жене	Мушкарци	Фреквенција	Процент
46–60 год.	11	7	18	45,0
36–45 год.	6	7	13	32,5
26–35 год.	3	6	9	22,5
Укупно	20	20	40	100,0
Недостаје податак	0	2	2	

1.3. Функција интервјуисаних особа у организацији или институцији коју су представљали

У највећем броју случајева интервјуи су обављени са особама на водећим позицијама у организацији, установи или одељењу. Тамо где су разговори обављани са особама на управљачким позицијама средњег ранга или запосленима који обављају неки стручни посао (а не заузимају неко руководеће место) у питању су биле особе које је водећа особа у организацији препоручила или делегирала, као представника/представницу организације, за обављање разговора.

Табела 3: Број обављених интервјуа према функцији интервјуисаних особа

Тип функције	Фреквенција	Процент
виши руководећи ниво (директор/директорка, председник/председница, заменик директора / заменица директорке, и слично)	26	61,9
средњи руководећи ниво (шефови/шефице одсека и одељења, и слично)	9	21,4
службеници/службенице, стручни радници / стручне раднице, стручни сарадници / стручне сараднице	7	16,7
Укупно	42	100,0

1.4. Образовна структура узорка

Табела 4: Број обављених интервјуа с обзиром на образовни статус интервјуисаних особа

Стручна спрема	Фреквенција	Процент
IV степен	3	7,1

VI степен	4	9,5
VII степен	35	83,3
Укупно	42	100,0

С обзиром на функције интервјуисаних особа у организацијама које су представљали, сасвим је очекивана добијена образовна структура узорка: више од 80% интервјуисаних има факултетско образовање.

2. Капацитети и досадашње праксе локалних институција и организација

Истраживање Групе 484 било је усмерено у првом реду на истраживање капацитета и досадашњих пракси релевантних локалних организација, служби и установа, у вези са питањима родне равноправности и у вези са питањима избеглиштва и расељеништва. У оквиру истраживања капацитета посветили смо пажњу различитим важним аспектима:

- *знањима*
 - познавање правних докумената
 - едукације које су запослени похађали
- *људским ресурсима*
 - (не)постојање особа које се посебно баве питањима родне равноправности и пружања подршке присилним мигрантима (или другим рањивим социјалним групама)
- *информатичким капацитетима*
 - постојање база података осетљивих на родну припадност и припадност рањивим социјалним групама (структура база)
 - статистички подаци
- *осетљивости структуре организације према родној припадности и припадности рањивим социјалним групама*
 - структура запослених
 - структура руководећег кадра
 - политика запошљавања

Када је реч о досадашњим релевантним праксама, пажњу смо посветили овим аспектима:

- *интерним документима који регулишу делатности организације или установе*
 - у вези са принципима родне равноправности
 - у раду са избеглицама и расељеним лицима
- *сарадњи са другим релевантним организацијама*
 - у области унапређења родне равноправности и остваривања женских људских права
 - у области пружања подршке избеглицама и расељеним лицима
- *програмима подршке специфично намењеним оснаживању одређених циљних група*
 - жена
 - избеглица и расељених лица
- *системима праћења и оцењивања пружаних услуга и спровођених програма*

2.1. Знања о родној равноправности и присилним миграцијама

Одговори на питања о међународним и домаћим правним документима из области родне равноправности и избегличког права, показали су, генерално гледано, да су ови документи познати само мањем делу организација, и то, првенствено оним чија је професионална одговорност у потпуности или превасходно везана уз ове области.

Када је реч о едукацијама из области родне равноправности и области избеглиштва и/или расељеништва, показало се да су запослени/запослене или чланови/чланице у тек нешто више од 40 одсто релевантних локалних организација и институција имали извесна образовна искуства у овим областима. С тим у вези, организације показују приметно различите праксе у погледу броја запослених које шаљу на едукације.

2.1.1. *Кључни међународни документи из области родне равноправности и женских људских права познати су махом невладиним организацијама посвећеним заштити и развоју женских људских права и општинским Комисијама за родну равноправност и једнаке могућности, али су ови документи (Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације према женама, првенствено) или неки други међународни документи који садрже и аспект промовисања родне равноправности познати такође и у неким општинским организацијама Црвеног крста, подручним полицијским управама, регионалним привредним коморама, општинским управама и локалним медијима.*

Повереништва за избеглице, удружења избеглица и удружења расељених лица не познају ове документе.

Табела 5: Број организација које користе међународне документе из области родне равноправности

	Фреквенција	Процент
Не користе	32	76,2
Користе	10	23,8
Укупно	42	100,0

2.1.2. Занимљиво је да се и у Комисијама за родну равноправност и у невладиним организацијама *домаћи документи релевантни за питања родне равноправности* наводе у мањој мери него међународни, што се објашњава, у првом реду, неразвијеношћу и мањкавошћу домаће правне регулативе у овој области. Овим је организацијама познат Предлог закона о равноправности полова, или је барем познато његово постојање, али се у поменутим организацијама не наводе релевантним било који од националних закона који садрже начело забране дискриминације. Са друге стране, већи број центара за социјални рад (75%), филијала НСЗ-а (60%) и школских установа (66,7%) наводи такве законске текстове као релевантне (Устав, Закон о запошљавању, и др).

И опет, највећи број повереништава за избеглице (100%) и удружења избеглих или расељених лица (80%) не познаје било какве релевантне домаће документе који стоје у вези са питањима родне равноправности.

Табела 6: Број организација које користе домаће документе из области родне равноправности

	Фреквенција	Процент
Не користе	21	50,0
Користе	8	19,0
Користе акте који садрже одредбе о забрани дискриминације	13	31,0
Укупно	42	100,0

2.1.3. Неопходно је приметити да *кључна међународна документа из области избеглиштва и расељеништва* (Конвенцију о статусу избеглица и Водеће принципе УН о

интерном расељењу) *сматра релевантне за свој рад и познаје мање од 50% повереника/повереница за избеглице.*

Са постојањем барем неког од кључних међународних докумената из ове области упознати су и у општинским организацијама Црвеног крста и удружењима избеглих и расељених лица (60%).

Комисије за родну равноправност немају никаквих битних сазнања о овим документима или их не сматрају релевантним за свој рад.

Табела 7: Број организација које користе међународне документе из области избеглиштва и расељеништва

	Фреквенција	Процент
Не користе	34	81,0
Користе	8	19,0
Укупно	42	100,0

2.1.4. *Домаћа правна документа повезана са бригом о избеглицама и расељеним лицима (Закон о избеглицама, пре свих) наводе као релевантна сва испитана повереништва за избеглице, али, рецимо, нити једна од Комисија за родну равноправности и једнаке могућности.*

Упадљиво је да ова документа прилично ретко наводе и у удружењима избеглица и удружењима расељених лица (40%).

Табела 8: Број организација које користе домаће документе из области избеглиштва и расељеништва

	Фреквенција	Процент
Не користе	29	69,0
Користе	13	31,0
Укупно	42	100,0

2.1.5. *Едукације повезане са питањима родне равноправности имали су у првом реду представници и представнице невладиних организација посвећених женским људским правима, комисија за родну равноправност и локалних медија, али и представници/представнице већег броја подручних полицијских управа, здравствених установа и центара за социјални рад. Никакве едукације из ове области нису имале школске, културне и локалне судске установе, али ни организације Црвеног крста.*

Само мањи број повереништава и удружења избеглих или расељених лица имао је извесне едукације, у правилу из области насиља у породици (или шире: родно заснованог насиља), такође и у вези са заштитом избеглица од овакве врсте насиља. Повереништва су обично имала и већи број разних едукација о људским правима, а у скорије време нека су повереништва била укључена у едукације о трговини људима.

Подручне полицијске управе и здравствене установе, баш као и већи број центара за социјални рад, имали су углавном едукације повезане са питањима заштите од насиља у породици, а скорије и едукације о трговини људима. Полицијске управе су биле делом ширег едукативног пројекта *Жене у полицији*, а неке од њих су прошле и едукативни програм МПХК о *заштити избеглица и расељених лица у контексту појаве насиља у породици*. Подручне полицијске управе такође имају и редовне едукације о људским правима.

Едукације директније повезане са питањима унапређења родне равноправности имале су у већем броју једино невладине организације посвећене промовисању женских људских права и комисије за родну равноправност и једнаке могућности. Све комисије основане

унутар ОЕБС-овог пројекта прошле су екстензиван *ОЕБС-ов програм едукација*. Поред тога, и комисије и локалне невладине организације често су биле укључене у едукативни део програма *Жене то могу*, па касније и у програм женских медијских кампања, и сличне. Једну едукацију о родној равноправности имали су и у мањем броју филијала Националне службе за запошљавање.

У подручним полицијским управама, здравственим установама и медијским кућама па и, у нешто мањој мери, у центрима за социјални рад приметна је доминантна тенденција да се на едукације из области родне равноправности и/или насиља у породици упућује већи број запослених.

Супротно томе, из повереништава за избеглице и удружења избеглих или расељених лица овакве образовне програме у правилу похађа само једна особа – повереник/повереница за избеглице или председник/председница (координатор/координаторка) удружења. (Оваква пракса, опет, када је реч о повереништвима за избеглице, стоји у вези и са редовно малим бројем запослених. Врло често, поред самог повереника/поверенице, у повереништву је радно ангажована још само једна особа – референт/референткиња или администратор/администраторка.)

Табела 9: Број организација које су имале едукације о темама повезаним са питањима родне равноправности

	Фреквенција	Процент
Без претходних едукација	22	52,4
Једна едукација	6	14,3
Више од једне едукације	14	33,3
Укупно	42	100,0

Табела 10: Тема едукација које су похађали запослени/запослене

	Фреквенција	Процент
Насиље у породици	10	23,8
Родна равноправност (или слично)	10	21,4
<i>Без претходних едукација</i>	22	54,8
Укупно	42	100,0

Табела 11: Број запослених који је похађао едукације из области које су повезане са питањима родне равноправности

	Фреквенција	Процент
нико	22	52,4
једна особа	7	16,7
2-5 особа	2	4,8
6 или више особа	11	26,2
Укупно	42	100,0

2.1.6. *Већи број едукација из области избеглиштва и/или расељеништва имали су у свим испитаним повереништвима за избеглице и удружењима избеглих или расељених лица. Едукације ове врсте похађали су такође и запослени/запослене у већем броју општинских организација Црвеног крста и у центрима за социјални рад. Ове едукације често су организовали УНХСР, МКЦК и МФЦК. Поред семинара о прихвату избеглица и о психосоцијалној подршци, организоване су и специјализоване едукације, на пример, о*

деци у избеглиштву и о ратним траумама. Известан број стручних радника/радница неких центара за социјални рад прошао је *ИОМ-ов курс психосоцијалног саветовања*. Удружења расељених лица су имала *едукације о Водећим принципима*, а неки су центри и нека повереништва били укључени у *UMCOR-ове едукације* о ненасилном разрешавању конфликта и о мултикултуралности и разумевању у контексту рада са избеглицама. Са друге стране, *такве едукације нису биле део едукативних програма у комисијама за родну равноправност и једнаке могућности*, нити у Националној служби за запошљавање, школама, пословним и здравственим организацијама. *И овакве едукације у повереништвима за избеглице обично похађа само једна особа – повереник/повереница. Другачије је у удружењима избеглих или расељених лица где у већини случајева едукације похађа већи број чланова/чланица удружења*. То исто вреди још и у центрима за социјални рад.

Табела 12: Број организација које су имале едукације о темама избеглиштва и/или расељеништва

	Фреквенција	Процент
Без претходних едукација	24	57,1
Једна едукација	3	7,1
Више од једне едукације	15	35,7
Укупно	42	100,0

Табела 13: Број запослених који је похађао едукације из области које су повезане са темама избеглиштва и/или расељеништва

	Фреквенција	Процент
нико	24	57,1
једна особа	9	21,4
2-5 особа	7	16,7
6 или више особа	2	4,8
Укупно	42	100,0

2.2. Људски ресурси ангажовани у вези са унапређењем родне равноправности и пружањем подршке присилним мигрантима

Унапређење родне равноправности или увођење родне перспективе у једну организацију или установу, баш као и развијање осетљивости или изграђивање капацитета за пружање подршке присилним мигрантима, свакако, између осталог, захтева ангажовање посебних људских ресурса. Првенствено у смислу постојања особе која ће се посебно (али у већини случајева не и искључиво) бавити овим питањима.

2.2.1. *Осим у невладиним организацијама посвећеним женским људским правима и комисијама за родну равноправност и једнаке могућности, особе које се посебно баве питањима родне равноправности постоје још само и у мањем броју центара за социјални рад и локалних самоуправа (а у свим је случајевима овде реч о члановима или чланицама општинских комисија за родну равноправност и једнаке могућности).*

Табела 14: Број организација у којима постоји особа која се посебно ангажује на питањима унапређења родне равноправности

	Фреквенција	Процент
Не постоји	36	85,7
Постоји	6	14,3
Укупно	42	100,0

2.2.2. *Људске ресурсе посебно ангазоване на решавању питања избеглица и/или расељених лица налазимо у локалним срединама једино тамо где апсолутно и морамо да их очекујемо: у повереништвима за избеглице, односно локалним самоуправама (којих су повереништва део), и у удружењима избеглица и удружењима расељених лица. Чак се ни сва удружења тренутно не баве доминантно избегличким или расељеничким питањима већ су превасходно ангазована у неким другим активностима и пројектима или се, рецимо, настоје да профилишу не као избегличка већ више као удружења посвећена очувању одређеног културног идентитета.*

Табела 15: Број организација у којима постоји особа која се посебно ангажује на питањима избеглица и расељених лица

	Фреквенција	Процент
Не постоји	33	78,6
Постоји	9	21,4
Укупно	42	100,0

2.3. Информатички капацитети осетљиви на родну припадност и припадност рањивим социјалним групама

Осетљивост организације на родну припадност својих корисника и припадност одређеним рањивим социјалним групама мора да укључи и осетљивост њених информатичких капацитета. У првом реду, то подразумева структуру база података, такву да омогући идентификовање корисника с обзиром на (а) пол и с обзиром на (б) припадност одређеној рањивој социјалној групи (*што ће, између осталог, укључити и групу социјално угрожених избеглица и расељених лица*). Само такве базе података омогућиће компаративне анализе (на пример, ефеката програма) које ће издвојити мушкарце у односу на жене, или припаднике/припаднице одређене рањиве социјалне групе у односу на општу популацију (или припаднике/припаднице друге рањиве социјалне групе). Непостојање оваквих анализа, последично, онемогућује било какво родно осетљиво развојно планирање или планирање програма, односно планирање осетљиво према присилним мигрантима (или припадницима/припадницама других рањивих социјалних група).

2.3.1. *Базе података о корисницима које садрже и категорију родне припадности – чиме испуњавају само основни услов за извођење родно осетљивих статистичких анализа – део су редовне праксе у свим филијалама НСЗ-а, баш као и у подручним полицијским управама. Такве базе има само половина испитаних центара за социјални рад, и само још једно од удружења избеглих или расељених лица.*

Када је реч о повереништвима за избеглице, нека од њих немају ни основних техничких услова за вођење електронских база података. Тамо где електронске базе постоје, оне у правилу не садрже податак о родној припадности нити повереништва воде статистику о родној структури својих корисника. Локалне самоуправе, комисије за родну равноправност и културне установе у правилу не воде податке о корисницима/корисницама у електронској форми (или их не воде уопште).

Податак о припадности избегличкој или расељеничкој популацији у базама корисника/корисница воде једино неки центри за социјални рад и неке општинске организације Црвеног крста. У локалним огранцима НСЗ-а обично имају издвојене регистраторе расељених лица која користе привремену новчану накнаду, али ти подаци не постоје у електронској форми, а у јединственим базама незапослених лица не постоје подаци о припадности избегличкој или расељеничкој популацији, или некој другој рањивој групи.

Табела 16: Број организација у којима постоје базе података о корисницима/корисницама које садрже и категорију родне припадности

	Фреквенција	Процент
Не постоји	29	69,0
Постоји	13	31,0
Укупно	42	100,0

Табела 17: Број организација у којима постоје базе података о корисницима/корисницама које садрже и категорију припадности рањивим социјалним групама

	Фреквенција	Процент
Не постоји	34	81,0
Постоји	8	19,0
Укупно	42	100,0

2.3.2. Прецизне укупне статистичке податке о корисницима/корисницама имају огранци Националне службе за запошљавање, школске и здравствене установе, општински судови и подручне полицијске управе, и само већи број центара за социјални рад, повереништава за избеглице, удружења избеглица и удружења расељених лица. Те податке обично немају локалне самоуправе (јер као своје кориснике дефинишу организације и установе, а не појединце), такође ни локалне културне установе нити комисије за родну равноправност и невладине организације.

Прецизан податак о броју жена међу својим корисницима/корисницама, осим у филијалама НСЗ-а и подручним полицијским управама које редовно воде електронске базе са категоријом родне припадности, имају још и у неким здравственим установама, центрима за социјални рад, општинским организацијама Црвеног крста и мањем броју неких других локалних организација. (Све организације које имају базе података са категоријом родне припадности истовремено не располажу увек и са податком о броју жена међу својим корисницима!)

Осим повереништава за избеглице и удружења избеглих или расељених лица, статистичке податке о броју избеглица и/или расељених лица међу својим корисницима/корисницама има још само и половичан број центара за социјални рад и организација Црвеног крста.

Од 12 организација које имају прецизне податке о броју избеглих и расељених особа међу својим корисницима и корисницама (четири повереништва за избеглице, два ЦСР-а, две организације Црвеног крста и четири удружења) – само једно једино удружење расељених лица има статистички податак о броју жена међу расељеницима који користе њихове услуге. Нити једна од јавних локалних или државних организација не располаже оваквим подацима.

Табела 18: Број организација у којима постоје укупни статистички подаци о корисницима/корисницама

	Фреквенција	Процент
Не постоји	15	35,7
Постоји	27	64,3
Укупно	42	100,0

Табела 19: Број организација у којима постоје статистички подаци о броју жена међу њиховим корисницима/корисницама

	Фреквенција	Процент
Не постоји	26	61,9
Постоји	16	38,1
Укупно	42	100,0

Табела 20: Број организација у којима постоје статистички подаци о броју избеглица и расељених лица међу њиховим корисницима/корисницама

	Фреквенција	Процент
Не постоји	30	71,4
Постоји	12	28,6
Укупно	42	100,0

Табела 21: Број организација у којима постоје статистички подаци о броју жена међу избеглим и расељеним лицима која су њихови корисници

	Фреквенција	Процент
Не постоји	41	97,6
Постоји	1	2,4
Укупно	42	100,0

2.4. Осетљивост структуре организације према родној припадности и припадности рањивим социјалним групама

Само организација која је изнутра развила родну осетљивост и осетљивост према припадницима/припадницама рањивих социјалних група може заиста бити родно осетљива и деловати родно осетљиво, односно, осетљиво према рањивим социјалним групама. Реч је о аспектима (унутрашњем и спољашњем) који се нераздвојно условљавају: развој осетљивости програма и услуга једне организације није могућ уколико није праћен истоврсним развојем (структуре и функционисања) на унутрашњем плану.

На том унутрашњем плану читав процес започиње обраћањем пажње на извесне важне аспекте структуре запослених и структуре управљачког кадра.

2.4.1. Организације у којима мушкарци чине већину *запослених* су, у свим случајевима, подручне полицијске управе и тек нека повереништва и удружења избеглих или расељених лица. *Жене чине већину запослених у свим центрима за социјални рад, локалним огранцима НСЗ-а, здравственим установама, општинским судовима, школама, комисијама за родну равноправност и свим „женским“ невладиним организацијама.* Родно уједначене структуре имају, пре свих, локалне културне установе, медијске куће, општинске организације Црвеног крста и регионалне привредне коморе.

Табела 22: Број организација са различитом родном структуром запослених у организацији

	Фреквенција	Процент
Више мушкараца	4	9,5
Подједнако	14	33,3
Више жена	24	57,1
Укупно	42	100,0

2.4.2. Родна структура менаџерског кадра у појединим локалним организацијама и установама је таква да жене чине већину у свим испитивањем обухваћеним филијалама Националне службе за запошљавање, центрима за социјални рад, општинским судовима и невладиним организацијама посвећеним развоју женских људских права. Већину руководећег кадра жене чине и у већем броју школа и у половини испитаних одељења за друштвене делатности и општинских организација Црвеног крста.

Мушкарци већину руководећег кадра чине редовно једино у подручним полицијским управама, али је статистички баланс на страни мушкараца још и у локалним медијским кућама, у повереништвима за избеглице и у удружењима избеглица или расељених лица.

Мушкарци заузимају водеће положаје у свим подручним полицијским управама, и у 60% повереништава и 80% удружења избеглих и расељених лица, али такође и у већини локалних културних установа, здравствених установа и општинских организација Црвеног крста. Осим у комисијама за родну равноправност и невладиним организацијама посвећеним унапређењу женских људских права, жене се чешће на водећим положајима сусрећу у филијалама НСЗ-а, у одељењима за друштвене делатности, општинским судовима и школама, али тек у 50% центара за социјални рад (где редовно чине већину запослених). Такође и у половини испитивањем обухваћених локалних медијских кућа. На водећим положајима жене се налазе само у мањем броју повереништава за избеглице и удружења избеглих или расељених лица.

Табела 23: Број организација са различитом родном структуром управљачког кадра

	Фреквенција	Процент
Више мушкараца	10	24,4
Подједнако	11	26,8
Више жена	20	48,8
Укупно	41	100,0
Недостају подаци	1	

Табела 24: Број организација са различитом родном припадношћу особе на највишој управљачкој позицији

	Фреквенција	Процент
Мушкарац	22	52,4
Жена	20	47,6
Укупно	42	100,0

2.4.3. *Избеглице или расељена лица међу запосленима се редовно сусрећу у подручним полицијским управама, центрима за социјални рад, локалним самоуправама, организацијама Црвеног крста и здравственим установама, и у 80% локалних огранака НСЗ-а. Нигде их нема у повереништвима за избеглице нити у комисијама за родну равноправност и једнаке могућности, а ретко се сусрећу и у „женским“ невладиним организацијама. У јавним установама у којима се често налазе међу запосленима, избеглице и расељени редовно чине тек мали део укупног броја запослених (и често знатно мањи од удела избеглица и расељених у укупном становништву општине). Поред тога, када је реч о расељеним лицима, она се често међу запосленима налазе по одлуци надлежног Министарства и у складу са дислоцирањем одређених јавних служби са подручја Косова и Метохије (на пример, у локалним самоуправама, центрима за социјални рад и подручним полицијским управама).*

Табела 25: Број организација у којима међу запосленима има (или нема) интерно расељених лица, бивших избеглица и избеглица

	Фреквенција	Процент
Нема их	18	42,9
Има их	24	57,1
Укупно	42	100,0

2.4.4. *Избеглице и расељена лица у организацијама у којима их има међу запосленима доста ретко се налазе и на некој од управљачких позиција. Таквих је случајева тек нешто више од трећине укупног броја (9:24). Осим у удружењима избеглих или расељених лица, избеглице и расељена лица се налазе међу управљачким кадром организације и у свим испитаним подручним полицијским управама, и још само у неким локалним медијима и локалним самоуправама.*

Табела 26: Број организација у којима међу управљачким кадром има (или нема) интерно расељених лица, бивших избеглих лица и избеглих лица са потврђеним статусом

	Фреквенција	Процент
Нема их	31	77,5
Има их	9	22,5
Укупно	40	100,0
<i>Недостају подаци</i>	2	

2.4.5. *Постојање извесне политике запошљавања која укључује и афирмативан приступ према запошљавању жена сусрели смо само у подручним полицијским управама. Реч је о томе да локалне полицијске управе настоје достићи квоту од 15% запослених жена до 2008. године, што је део реформских процеса и усвајања извесних европских стандарда и норми. Донедавно су у полицији расписивали посебне конкурсе за полицајке, али су од почетка ове године конкурси за жене и за мушкарце обједињени.*

Политика запошљавања која би садржавала афирмативан приступ према запошљавању рањивих социјалних група не постоји нигде у испитиваним организацијама. Могуће је забележити као пример сличне праксе да је Министарство рада, запошљавања и социјалне политике својевремено омогућило запошљавање извесног броја расељених лица (стручних радника/радница раније запослених у центрима за социјални рад на Косову и Метохији) у неким локалним ЦСР-има. Реч је о акцији која је потекла са националног нивоа и која је финансијски омогућена у потпуности из буџета Министарства.

Локални тимови Националне службе за запошљавање у неким општинама улажу доста напора како би путем свог подстицајног програма запошљавања обезбедили запошљавање извесног броја особа са инвалидитетом. Међутим, према нашим сазнањима, сама Национална служба, или било која друга јавна установа, не практикује афирмативно запошљавање особа из ове или било које друге рањиве социјалне групе. Када је реч о присилним мигрантима, НСЗ је путем сличних програма настојала поспешити запошљавање избеглих и расељених лица, али су такви програми обично давали слабе резултате.

2.5. Интерно регулисање питања родне равноправности и пружања подршке присилним мигрантима

2.5.1. У својим интерним документима одредбе које би се дотицале питања родне равноправности поред невладиних организација посвећених заштити и развоју женских људских права нема скоро ни једна друга локална организација или установа; тек мањи број комисија за родну равноправност и филијала Националне службе за запошљавање наводи постојање таквих садржаја у неким интерним документима. (Општинске комисије за родну равноправност, као саветодавна тела локалних самоуправа, заправо немају овлашћење за доношење интерних докумената. У филијалама НСЗ-а, пак, реч је о томе да текстови конкурса за неке од програма самозапошљавања подстичу веће учешће и већу проходност жена.)

Табела 27: Број организација које у својим интерним документима имају одредбе о родној равноправности

	Фреквенција	Процент
Не постоје	37	88,1
Постоје	5	11,9
Укупно	42	100,0

2.5.2. Интерне документе који регулишу рад са избеглицама или расељеним лицима имају, пре свих, удружења избеглица и удружења расељених лица (статути). Повереништва за избеглице немају било какве интерне документе и у свом се раду управљају искључиво према упутствима Комесаријата за избеглице РС. Садржаје ове врсте у неким интерним документима имају такође и неке локалне самоуправе, општинске организације Црвеног крста и филијале НСЗ-а.

Табела 28: Број организација које у својим интерним документима имају одредбе које регулишу рад са избеглим и расељеним лицима

	Фреквенција	Процент
Не постоје	33	78,6
Постоје	9	21,4
Укупно	42	100,0

2.6. Сарадње са другим релевантним организацијама које се односе на питања родне равноправности и/или присилних миграција

2.6.1. Поред Комисија за родну равноправност и једнаке могућности и невладиних организација посвећених унапређењу женских људских права, сарадње са другим организацијама у области родне равноправности и томе блиским областима остваривали

су и центри за социјални рад, локални медији и регионалне коморе, а у мањем броју случајева и подручне полицијске управе, повереништва за избеглице и локалне самоуправе.

Невладине организације посвећене унапређењу женских људских права остварују међусобне сарадње унутар мреже женских невладиних организација и кроз заједничко учествовање у активностима Савета за равноправност полова. На локалном нивоу сарадње се односе, у првом реду, на заједничке напоре око заштите жртава насиља у породици: у том смислу, краљевачки ППУ, рецимо, редовно сарађује са Центром за социјални рад, Општинским јавним тужилаштвом и Здравственим центром, а на информативном плану и са Телевизијом Краљево. У Нишу, сарадње су оствариване на пољу заједничких напора у пројектима оснивања СОС телефона и прихватилишта за жртве породичног насиља. Комисије за родну равноправност, поред овога, сарадње остварују са другим јавним установама и невладиним организацијама приликом организовања јавних трибина и округлих столова.

Регионалне коморе сарађују међусобно, а на локалном нивоу са Националном службом за запошљавање и женским невладиним организацијама у пројектима економског оснаживања жена и развоја женског предузетништва (ослањајући се при томе на искуства и сарадњу са Eurochambers и Eurochambers Women Network). Овакви су пројекти на самом почетку.

Никаких искустава у помињаним сарадњама немају удружења избеглих или расељених лица, али такође ни филијале Националне службе за запошљавање, локалне културне установе ни општинске организације Црвеног крста.

Табела 29: Број организација које су остваривале сарадње на унапређењу родне равноправности или женских људских права

	Фреквенција	Процент
Без претходних сарадњи	24	60,0
Једна сарадња	6	15,0
Више од једне сарадње	10	25,0
Укупно	40	100,0
Недостају подаци	2	

2.6.2. Сарадње у области пружања подршке избеглицама и расељеним лицима остваривао је, уз повереништва за избеглице и удружења избеглих или расељених лица, такође и велики број других локалних организација.

На локалном нивоу сарадње се остварују првенствено кроз редовне активности, и то, у виду размене информација и координације активности, а онда и кроз заједничко организовање хуманитарних активности (расподеле огрева и лекова, и слично), бригу о колективним центрима, организовање саветовања и трибина, правне помоћи, итд. У различитим доходовним и стамбеним пројектима са међународним организацијама сарађивала су редовно повереништва, али такође и нека удружења избеглица и испоставе Националне службе за запошљавање. Овакве сарадње имали су и у неким центрима за социјални рад, али у истраживачким и социјалним програмима.

Комисије за родну равноправност и једнаке могућности ни у једном од испитаних случајева нису се бавиле остваривањем сарадњи или активностима повезаним са питањима избеглица и/или расељених лица. Невладине организације посвећене унапређењу женских људских права, међутим, биле су, мање или више, активне и у овој области.

Никаких сарадњи у вези са питањима избеглиштва и расељеништва нису имали ни у регионалним привредним коморама, општинским судовима ни у подручним полицијским управама.

Табела 30: Број организација које су остваривале сарадње повезане са питањима избеглиштва и расељеништва

	Фреквенција	Процент
Без претходних сарадњи	12	30,0
Једна сарадња	6	15,0
Више од једне сарадње	22	55,0
Укупно	40	100,0
<i>Недостају подаци</i>	2	

2.7. Програми подршке специфично намењени оснаживању жена или присилних миграната

2.7.1. *Активности или услуге које су специфично биле намењене оснаживању жена (уопште, или само одређених социјалних категорија унутар женске популације) остваривале су комисије за родну равноправност и једнаке могућности и „женске“ невладине организације, али једнако тако и сви испитани центри за социјални рад и општинске организације Црвеног крста.*

Комисије за родну равноправност су у већој мери биле окренуте организовању трибина и едукативних програма, активностима повезаним са променама изборног законодавства (у смислу увођења и примене изборних квота), пројектима увођења родно сензитивног језика и томе сличном, док су невладине организације, поред тога, значајно учествовале и у различитим пројектима пружања директне помоћи, организовања психосоцијалних радионица и економског оснаживања. *Примери таквих програма јесу кројачки курс (за Ромкиње из нехигијенског насеља), обука за узгој цвећа, пројекат радионица и трибина за жене из сеоских средина, и рад са женама које су биле жртве насиља.* Општинске организације Црвеног крста у овом смислу су сразмерно често организовале обуке за различита традиционално женска занимања (штрикање, шивење, ткање). *Обуке за рад у програму кућне неге, али, на пример, и обуке за рачуновође или основне рачунарске обуке такође су у већој мери похађане од стране жена.* Примери пројеката какви су организовани у центрима за социјални рад јесу: *школа за родитеље у једном ромском насељу, који је у свом другом делу укључио и активности којима је подстицано оснивање женске невладине организације, едукативни и психосоцијални програм за децу и мајке, рад са самохраним мајкама.*

Овакве програме је имао већи број удружења избеглих или расељених лица и само мањи број повереништава за избеглице. Такође и мањи број филијала НСЗ-а (акција отворених врата поводом Дана заштите од насиља). Када говоримо о програмима у којима су учествовала повереништва и удружења, онда су редовно у питању *пројекти међународних организација у којима се ове локалне организације појављују као партнери, а који су били специфично усмерени на подршку и оснаживање жена у избегличком или расељеничком статусу* (рецимо, JEN-ов доходовни програм за жене). Овде убрајамо и пројекат *Жене у избеглиштву* (UNHCR-а и ICMC-а).

Било да је реч о психосоцијалним, едукативним или програмима економског оснаживања, програми директне подршке реализовани од стране других, горе помињаних организација, врло су често, према исказима наших саговорника и саговорница, у знатном броју укључивали жене из избегличке и расељеничке популације, али оне обично нису биле њихова једина циљна група. Такви су програми, заправо, у правилу били намењени социјално угроженим породицама и особама, па би у том смислу укључили и нека избегла или расељена лица.

Табела 31: Број организација које су остваривале пројекте или програме специфично намењене оснаживању жена

	Фреквенција	Процент
Није их било	24	58,5
Било их је	17	41,5
Укупно	41	100,0
<i>Недостају подаци</i>	<i>1</i>	

2.7.2. Пројекте или програме специфично намењене оснаживању избеглица и/или расељених лица имала су (или још увек имају) сва повереништва за избеглице и сва удружења избеглих или расељених лица, а поред тога и већи део центара за социјални рад и невладиних организација посвећених унапређењу женских људских права. Говоримо о програмима и пројектима какви су већ помињани у 7.1., али када је реч о повереништвима и удружењима онда и о прилично великом броју различитих стамбених и доходних пројеката (и опет, остварених сарадњом са међународним организацијама), па затим и о пројектима који су олакшавали репатријацију избеглица, прибављање потребних докумената, о медицинским и различитим социјалним пројектима.

Табела 32: Број организација које су остваривале пројекте или програме специфично намењене оснаживању избеглица и/или расељених лица

	Фреквенција	Процент
Није их било	24	58,5
Било их је	17	41,5
Укупно	41	100,0
<i>Недостају подаци</i>	<i>1</i>	

2.8. Системи праћења и оцењивања пружаних услуга и спровођених програма

2.8.1. Систем праћења корисника и евалуације пружених услуга који је родно осетљив, односно претпоставља посебно праћење мушкараца и посебно жена, имају – према добијеним информацијама – само у мањем броју филијала НСЗ-а. (Наиме, иако сви локални огранци НСЗ-а воде податке о броју жена међу корисницима својих услуга, тек неки од њих имају и некакав систем праћења и евалуације којим се посебно обраћа пажња на мушкарце и посебно на жене.)

Потребно је, међутим, јасно нагласити да су активности праћења и оцењивања сопствених услуга и програма у јавним установама и организацијама обухваћеним овим истраживањем у правилу веома неразвијени, ако уопште и постоје. Стога је непостојање родно осетљивих система ове врсте у садашњем тренутку пре свега последица таквог општог стања ствари.

2.8.2. Систем праћења и оцењивања који би посебно пратио кориснике који припадају одређеним рањивим социјалним групама током овог истраживања није забележен нигде.

3. Закључна разматрања: какви су капацитети локалних организација за изграђивање родне осетљивости и осетљивости према рањивим социјалним групама

Истовремено познавање кључних правних докумената и норми и уопште проблематике у области избеглиштва и расељеништва, с једне стране, и родне равноправности, с друге, готово се никада не сусреће у локалним срединама у којима смо провели ово

истраживање. Изузеци су само појединачни и срећу се махом у невладиним организацијама посвећеним женским људским правима које су се у неком ранијем периоду бавиле (и) пројектима пружања неке врсте подршке избеглим и/или расељеним лицима.

Родна равноправност, осим тамо где је обавезан део описа посла, поприлично је добро упознат концепт и у подручним полицијским управама, које су, у процесу реформисања, окренуте све већем ангажовању жена на различитим полицијским пословима. Такође и у оним регионалним привредним коморама које су се окренуле пројектима подстицања женског предузетништва, те у општинским управама и локалним медијима, у срединама где су активне комисије за родну равноправност или пак женске невладине организације успеле да снажније промовишу тему родне равноправности.

У повереништва за избеглице и удружења избеглих или расељених лица, баш као и у центре за социјални рад, питања женских људских права улазила су махом кроз едукације о насиљу у породици или, шире, о родно заснованом насиљу. Када су у питању повереништва и удружења, онде су те едукације обично биле повезане са специфичним питањем заштите избеглица од родно заснованог или насиља у породици.

На другој страни, у комисијама за родну равноправност ситуација је посве „паралелна“: едукативни програми кроз које су прошле чланице и чланови ових комисија нису их уопште припремили да се баве родном равноправношћу у контексту подршке рањивим социјалним групама (или специфично: присилним мигранткињама), па се активности комисија углавном одвијају унутар генералног погледа на питање унапређења равноправности полова, без обраћања посебне пажње на (двоструко дискриминисане) припаднице рањивих социјалних група.

Родна (не)осетљивост и (не)осетљивост према рањивим социјалним групама јасно се показује и у структурама запослених и структурама управљачког кадра у локалним организацијама и установама. Жене чине већину запослених у натполовичном броју испитаних локалних организација, и не постоји никаква сумња да је женама омогућено запошљавање у свим јавним секторима и да се, штавише, у неким секторима (школства и социјалног рада, на пример) бележи сасвим очигледна феминизација људских ресурса. Али, поређења ових података са подацима о структури управљачког кадра јасно показују да су женама те управљачке функције теже доступне, и што су више, то су теже доступне.

Када је реч о избеглим и расељеним особама у јавним локалним организацијама и установама, оне се срећу међу запосленима у првом реду у центрима за социјални рад, подручним полицијским управама и локалним самоуправама (измештеним матичним службама, у првом реду). У другим локалним организацијама – уопште не или доста ретко. На управљачким позицијама, било ког нивоа, још су много ређе, и то – у полицијским управама и у неким локалним самоуправама и медијским кућама.

Треба нагласити да је наше истраживање проведено у локалним заједницама где је удео било (интегрисаних) избеглих (Стара Пазова) било расељених особа (Краљево, Крушевац, Ниш) у укупном становништву општине јако висок. Такође, да је запошљавање избеглих и расељених лица у подручним полицијским управама и расељених лица у центрима за социјални рад и у измештеним матичним службама заправо последица распоређивања „стarih кадрова“, оних који су у истоврсним установама и службама радили у својим местима порекла, и да је ова врста запошљавања у потпуности последица одлука донесених на националном нивоу. Било би, истина, погрешно закључити да су јавне локалне установе и организације затворене за избегла и расељена лица, али је ипак јасно да жене и мушкарци из избегличких и расељеничких заједница међу њиховим запосленима нису заступљени сходно свом учешћу у становништву општине, и да у овим установама, на локалном нивоу, не постоје политике запошљавања које би укључиле афирмативан приступ према запошљавању рањивих социјалних група.

Развијање родне осетљивости у локалним организацијама и установама отежава и начин на који се воде подаци о корисницима/корисницама: само подручне полицијске управе и локална одељења Националне службе за запошљавање редовно у својим базама имају и податак о полној припадности те у статистичким извештајима дају, поред укупних, и посебне податке за жене и посебне за мушкарце.

Иста је ситуација у погледу припадности рањивим социјалним групама: ова врста идентификовања практикује се, када су у питању избеглице и расељени, у информатичким базама тек половине испитаних центара за социјални рад и сразмерно нешто већег броја општинских организација Црвеног крста. Како су посебно рањиве друштвене групе препознате у већем броју националних стратегија (Стратегији за смањење сиромаштва и Националној стратегији запошљавања, на пример), а управо ту су и избегла и расељена лица идентификовани као рањива група, ова пракса посебног информатичког идентификовања припадника и припадница рањивих група морала би да буде редовно и доследно примењивана (не само у поменутиим већ) у свим релевантним установама. Све са циљем, наравно, да се обрати додатна пажња на укључивање припадница и припадника рањивих група у одређене програме, да се посебно прате ефекти одређених програма и услуга на особе из рањивих социјалних група, итд.

Као последица свега изнесеног, стоји чињеница да жене у избеглиштву и расељењу ни у једној од испитаних јавних установа и организација нису препознате и посматране као посебна рањива група. Нити у повереништвима за избеглице нити у центрима за социјални рад или општинским организацијама Црвеног крста. Ово готово једнако вреди за жене из рањивих социјалних група уопште: оне се махом не препознају као додатно угрожена (или двоструко дискриминисана) друштвена група. Ретки су изузеци раније помињани програми за жене из ромске заједнице или жене из сеоских средина.

Међу програмима специфично намењеним подршци избегличке и расељеничке популације број оних који су за циљ имали оснаживање жена сразмерно је мален. У правилу је реч о програмима економског оснаживања и/или психосоцијалне подршке, али таквима који су често у потпуности везани уз традиционале женске улоге. Са друге стране, када говоримо о програмима који су били усмерени на избегле и/или расељене особе уопште, у њих обично није био уграђен аспект родне осетљивости (у смислу постојања квота или неког другог механизма који би подстакао или осигурао учешће жена).

IV КАКО УНАПРЕДИТИ РЕАЛИЗАЦИЈУ ПРАВА ЖЕНА У РАСЕЉЕЊУ И ИЗБЕГЛИШТВУ

1. ПРОГРАМИМА КОЈИ ЋЕ АДЕКВАТНО ОДГОВОРТИ ПОТРЕБАМА ИЗБЕГЛИХ И РАСЕЉЕНИХ ЖЕНА

Генералне препоруке

- Жене из избегличке и расељеничке популације треба да буду укључене у планирање, осмишљавање, извођење, праћење и оцењивање свих пројеката и програма, на националном и локалном нивоу, намењених пружању подршке и помоћи избеглим и расељеним лицима, укључујући и програме локалне интеграције. У овим процесима треба да учествују управо оне жене из избегличке и/или расељеничке популације које имају обележја циљне групе којој су конкретни програми намењени, односно, укључене представнице присилних мигранткиња треба да одговарају профили циљне групе по свим релевантним обележјима, као што су старост, образовни и радни статус, брачни и породични статус, стамбени статус и друго. Наиме, жене које у односу на ова обележја припадају различитим категоријама имају (или могу имати) и различите потребе. Једино тако може бити осигурана адекватност програма и директан приступ за жене и девојке из избегличке и расељеничке популације.
- Сви програми подршке избеглим и расељеним лицима, укључујући хуманитарне и развојне програме, треба да поштују и узму у обзир специфичне потребе, капацитете и могућности жена у избеглиштву и расељеништву.
- Потребно је обезбедити уклањање свих облика могуће дискриминације жена и осигурати да сва подршка избеглим особама, укључујући подршку повратку и подршку локалној интеграцији, буде сасвим подједнако доступна и женама и мушкарцима, и да у свим случајевима у потпуности поштује достојанство особе и њено право на заштиту.
- Жене из избегличке и расељеничке популације треба упознати са њиховим правима гарантованим релевантним међународним документима и домаћим законским актима. Потребно је обезбедити да са овим знањима буду упознати и сви локални актери ангажовани у раду са избеглим и расељеним лицима.

Избегле и расељене жене и право на рад

- Потребно је у свим општинама успоставити ефикасну и координирану размену информација између локалне испоставе Националне службе за запошљавање, повереништва за избеглице и свих активних удружења избеглих или расељених лица и невладиних организација које раде на подршци избеглим и расељеним лицима, а све са циљем да се побољша информисаност посебно жена из избегличке и расељеничке популације о отвореним конкурсима за непопуњена радна места, конкурсима за програме НСЗ-а и о другим могућностима економског оснаживања.
- Потребно је подстицати укључивање жена из избегличке и расељеничке популације у клубове за тражење посла и сличне програме. Путем таквих програма оне могу развити вештине потребне за активно тражење посла, али и значајно проширити социјалну мрежу познанстава и подршке – упознати одговарајуће јавне службе, послодавце и друга незапослена лица, и добити прилику за представљање и потврђивање својих компетентности.
- Пројекти економског оснаживања избеглих и расељених лица треба да женама у највећој могућој мери омогуће коришћење личних капацитета, и учествовање у стварању услова за личну и/или породичну самоодрживост. Такође, потребно је омогућити и подстицати учествовање жена из избегличке и расељеничке популације у свим локалним програмима развоја женског предузетништва.

Сви помињани програми треба да обезбеде приступ женама различитих пословних интересовања и да у највећој могућој мери буду у складу са њиховим стварним капацитетима. У том смислу, активности подршке су неопходне и треба да укључе: (а) програме додатног образовања и преквалификације; (б) програме обуке за покретање, развој и вођење сопственог малог предузећа; и (ц) саветодавне пословне центре.

Избегле и расељене жене и право на адекватан стандард живота

- Женама и мушкарцима из избегличке и расељеничке популације треба учинити доступним све услуге и програме система социјалне заштите под потпуно једнаким условима под којима право на ове услуге и програме остварују социјално угрожене породице и појединци и појединке из локалне популације.

Избегле и расељене жене и право на адекватан смештај

- Услови приступа програмима стамбеног збрињавања, укључујући програм помоћи у грађевинском материјалу, морају бити потпуно једнаки за жене као и за мушкарце из расељеничке и избегличке популације. Стамбени аспект локалне интеграције избеглица потребно је подржавати програмима који ће показати посебну осетљивост за социјално најугроженије, а ово треба да подразумева и посебно рањиве групе из популације жена са избегличким или расељеничким статусом. Ради унапређења социјалне интеграције, у све такве пројекте требало би обавезно укључивати и социјално угрожено локално становништво. Са друге стране, потребно је да се у локалне планове социјалне стамбене изградње увек укључују и потребе избегличког и расељеничког становништва. Када је о тим потребама реч, одговарајућу пажњу треба посветити додатном инфраструктурном опремању тзв. избегличких насеља и решавању проблема бесправно саграђених стамбених објеката.

Избегле и расељене жене и одлучивање

- Жене из избегличке и расељеничке популације треба подстицати да преузимају водеће улоге и одговорност учествовања у доношењу одлука. Једна од таквих подстицајних мера треба да буде и организовање одговарајућих едукативних програма.
- Потребно је путем различитих активности и програма подстицати и мотивисати удруживање жена из избегличке и расељеничке популације и њихово укључивање у локална удружења и организације жена, посебно, али не искључиво, са циљем да се ради на разрешавању питања која оптерећују њихов статус.
- Учешће избеглих и расељених лица, посебно жена, у изборном процесу требало би додатно подстицати и олакшати. Такође је изузетно важно да се обезбеди остваривање права да се буде биран/бирана, то јест омогући већа проходност ка изборним политичким и друштвеним функцијама (у скупштинама, општинским управама, итд.) у локалним срединама у којима избегла и расељена лица сада живе.

Избегле и расељене жене и здравље

- Женама и мушкарцима из избегличке и расељеничке популације потребно је да се омогући приступ здравственој заштити под сасвим истим условима као и женама и мушкарцима из локалне популације. Све дискриминишуће праксе, попут посебних листа чекања и потврда за здравствену заштиту, неопходно је укинати, а такође отклонити или олакшати отклањање свих формалних препрека приступу адекватној здравственој заштити (у

смислу постојања великих потешкоћа или немогућности да се прибаве одређена документа).

- Како би се поправило лоше стање здравља код великог броја жена са избегличким или расељеничким статусом, такође је важно према њима посебно усмеравати едукативне, саветодавне и превентивне здравствене програме, укључујући ментално-хигијенске и програме о менталном здрављу.

Избегле и расељене жене и образовање

- Едукативне програме намењене оснаживању жена из избегличке и расељеничке популације треба проширити и учинити доступним знатно већем броју жена, и у већој мери осмислити тако да буду адекватни за особе различитих образовних и професионалних интереса.
- Сви национални и локални стипендијски фондови треба да буду отворени за девојке и младиће са избегличким и расељеничким статусом подједнако и под истим условима као и за локално становништво. Тамо где постоји потреба, учествовање мање заступљеног пола на конкурсима за ове стипендије потребно је подстаћи посебним афирмативним мерама.

Насиље над избеглим и расељеним женама

- Потребно је редовно укључивати жене из избегличке и расељеничке популације у све локалне програме превенције насиља у породици и насиља заснованог на родној одређености, и са друге стране, предузимати ажурне и ефикасне мере у ризичним околностима и у свим случајевима угрожене безбедности и физичког интегритета.
- Свим жртвама насиља из избегличке и расељеничке популације треба да буде осигурана адекватна заштита, у истом облику и обиму као и жртвама насиља из локалне популације.
- Превентивне, саветодавне и програме подршке потребно је и посебно усмеравати према женама из расељеничке и избегличке популације, како би се адекватно одговорило на повећан ризик којем су присилне мигранткиње у правилу изложене, а такође и да би се разбио стереотип да је насиље у породици приватна ствар.

Избегле и расељене жене и медији

- Удружења избеглих или расељених жена, друге избегличке и расељеничке и локалне женске организације, те повереништва за избеглице, комисије за родну равноправност, сами локални медији и сви други релевантни локални актери требало би да подстичу организовање јавних догађаја и наступа у медијима који ће женама из избегличке и расељеничке популације пружити прилику да представе своје тешкоће и траже разрешење питања која су извор дискриминације и која додатно оптерећују њихов статус, али такође и прилику да покажу своје потенцијале.

Право избеглих и расељених жена на социјалну интеграцију

- Неопходно је стално радити на рушењу предрасуда, на умањењу међусобне нетрпељивости и изграђивању дијалога, поверења и разумевања између локалног, избегличког и расељеничког становништва. У ту је сврху потребно да се на националном и на локалном нивоу много више уради на развијању системских програма социјалне интеграције којима ће се, такође, битно олакшати укупна локална интеграција. У том циљу важно је радити и на креирању одговарајућих програма у локалним медијима и увек заједнички укључивати избеглице, расељена лица и локалне становнике у различите развојне и социјалне програме. Сви овакви

напори и програми треба да буду високо родно осетљиви и да увек подједнако уважавају и жене и мушкарце.

- У локалним срединама у којима живе присилне мигранткиње и мигранти потребно је да се стално увећава свесност о капацитетима које ови људи доносе и свесност о потенцијалним ефектима њиховог присуства на развој локалне средине. Локалне културне установе и организације овоме могу битно да допринесу организовањем културних програма и догађаја којима ће представити културне баштине и посебности културног идентитета ових људи. Изузетно је важно да ови, као и други културни програми буду конципирани на родно осетљив начин, то јест да истакну и потврде допринос жена у изграђивању и очувању културног идентитета заједнице.

Најугроженије избегле и расељене жене

- Потребно је урадити све што је могуће, и у томе локална повереништва, невладине организације и подручне полицијске управе имају посебну улогу, како би се женама из ромске расељеничке популације олакшало и обезбедило прибављање неопходних личних и других докумената и правно регулисање расељеничког статуса, а потом и обезбеђивање свих других облика подршке на сасвим исти начин као и за друге припаднице расељеничке популације.
- Потребно је да програми подршке избеглим и расељеним лицима посебну пажњу обрате и на припаднице других рањивих група унутар расељеничке и избегличке популације и да се уваже све специфичности њихових додатних потреба за подршком и заштитом (старије жене, самохране мајке, мајке деце са инвалидитетом и одрасле жене са инвалидитетом).

2. ИЗГРАЂИВАЊЕМ КАПАЦИТЕТА СВИХ РЕЛЕВАНТНИХ ЛОКАЛНИХ УСТАНОВА И ОРГАНИЗАЦИЈА

У том смислу, потребно је:

- организовањем семинара, тренинга и других едукација, у локалним повереништвима за избеглице, центрима за социјални рад, локалним самоуправама, невладиним организацијама и другим релевантним локалним установама и организацијама *увећавати знања о родној равноправности и присилним миграцијама*; ова знања треба да укључе област кључних међународних и домаћих правних прописа и све друге важне аспекте.
- путем едукативних и информативних програма, материјала и кампања, посебно истицати *значај координисаног рада у области унапређења родне равноправности и заштите и остваривања права присилних мигранткиња и миграната*, и увећавати *свесност о посебној важности унапређења родне равноправности и остваривања женских људских права* у раду са присилним мигрантима и припадницима рањивих друштвених група уопште.
- заговарати да се у свим локалним самоуправама: (а) успоставе *координациони тим за присилне мигранте и мигранткиње* и *координациони тим за родну равноправност*; (б) у тимовима окупе сви/све релевантни/релевантне стручњаци/стручњациње *из јавних установа и организација и из цивилног сектора*; (в) тимови оспособе да делују као *оперативна тела* која ће према израђеним акционим плановима *радити на решавању конкретних локалних проблема* из области унапређења родне равноправности и остваривања права присилних миграната/мигранткиња.
- да се у интерне документе локалних организација и установа уграде *одредбе којима се регулише родна политика и политика пружања подршке присилним мигрантима/мигранткињама и другим рањивим групама*, или да организације и

установе донесу *формалну изјаву о својој политици* унапређења родне равноправности, односно подршке присилним мигрантима/мигранткињама и другим рањивим групама.

- локалне установе и организације оспособити за *вођење статистике и израду извештаја који ће бити родно осетљиви и осетљиви према припадницима/припадницама рањивих група*. Неопходни почетни кораци су: (а) увођење информатичких база података које садрже категорије полне припадности и припадности рањивим социјалним групама (које су дефинисане релевантним националним стратешким документима); (б) организовање одговарајућих едукација за запослене који ће водити базе и израђивати извештаје.
- организовати специјалистичке тренинге и консултативне програме за особе које се у релевантним локалним организацијама и установама баве осмишљавањем и планирањем програма и услуга, са циљем да их се оспособи да *програме конципирају и планирају на начине који ће бити осетљиви према родним специфичностима и према потребама и интересима припадника и припадница рањивих социјалних група*.
- развити системе *праћења и оцењивања услуга које се пружају и програма који се спроводе*, и то такве који ће да омогуће *посебно праћење ефеката услуга и програма* за жене и за мушкарце, односно, посебно за припаднике и припаднице појединих рањивих социјалних група и посебно за кориснике и кориснице који не припадају рањивим групама.
- на локалном нивоу, *развити политике запошљавања које ће садржавати афирмативне мере запошљавања* присилних мигранткиња и миграната, те припадница и припадника других рањивих социјалних група.

3. УВОЂЕЊЕМ РОДНЕ ПЕРСПЕКТИВЕ У РАД ЛОКАЛНИХ ИНСТИТУЦИЈА И ОРГАНИЗАЦИЈА

Увођење родне перспективе (*енгл.*, gender mainstreaming) значи предузимање активности којима се у организацији осигурава принцип родне равноправности на свим нивоима и у свим формама структурисања и деловања организације, обавезно укључујући креирање и спровођење стратешких, развојних и програмских планова.

Животне реалности жена и мушкараца су различите, па равноправност у шансама не подразумева увек и једнаке резултате. Напори ка увећању родне равноправности морају у обзир узети различите интересе мушкараца и жена.

Почетни кораци неопходни ради започињања процеса увођења родне перспективе у рад једне институције или организације јесу:

- 1) спровођење родне анализе – анализе стања у организацији у погледу позиције жена и позиције мушкараца;
- 2) писање формалне изјаве о родној политици организације/институције;
- 3) прављење радног плана за остварење циљева релевантних за унапређење родне равноправности, који ће укључити: (а) задатке чија је успешност мерљива, (б) временски оквир за извршење сваког појединог задатка, (в) планиран буџет и (г) јасну поделу одговорности за извршење задатака;
- 4) креирање подпланова који ће да покрију све поједине важне области родне политике (попут запошљавања, управљања, образовања запослених, пружања услуга корисницима и корисницама).

Приликом креирања радног плана и појединих подпланова и у каснијем процесу њиховог спровођења важно је водити рачуна о следећем:

- праћењу и оцењивању спровођења родних политика и планова;
- праћењу родне структуре запослених и примени критеријума родне осетљивости при запошљавању нових сарадника/сарадница;
- праћењу родне структуре руководећег кадра;
- уједначавању расподеле мушкараца и расподеле жена на скали зарада (од највише до најниже);
- унапређењу стручних знања о питањима родне равноправности унутар саме организације/институције;
- увођењу особе која добро познаје родна питања у процес доношења одлука важних за организацију/институцију;
- процедурама награђивања (плате, бенефиције) и начинима напредовања (једнаке могућности или афирмативан приступ);
- начинима реаговања на сексистичко или родно стереотипно понашање;
- процедурама формалног реаговања на појаве сексуалног узнемиравања;
- представљању организације/институције у информативним материјалима и на различитим догађајима на начин који уважава родну равноправност;
- развијању снажнијих односа са организацијама које се експертски баве питањима родне равноправности;
- изграђивању система унутрашњих притисака који ће доприносити редовном преиспитивању родне политике организације;
- уграђивању родног аспекта у производе активности и/или услуге које организација/институција пружа.

4. УСВАЈАЊЕМ И ПРИМЕНОМ МЕЂУНАРОДНЕ И ДОМАЋЕ ПРАВНЕ РЕГУЛАТИВЕ КОЈА ПОДРЖАВА РОДНУ РАВНОПРАВНОСТ

Постојање законских оквира и развијеност правне регулативе је важна, али у само њено спровођење потребно је да се уложе још већи напори, како би се законски прописи уистину поштовали и развиле праксе у складу са законским нормама. Када је реч о остваривању права жена у расељењу и избеглиштву, од значаја су три сета правних докумената:

- (1) ратификовани међународни документи који прописују права жена, заштиту од дискриминације и насиља, и унапређење родне равноправности;
- (2) домаћи документи који се односе на остваривање права жена и унапређење родне равноправности; и
- (3) међународни документи који прописују заштиту женских људских права и поштовање родне равноправности у ситуацијама избеглиштва и расељења.

Међународни документи који прописују права жена, заштиту од дискриминације и унапређење родне равноправности:

- Универзална декларација о људским правима (1948)
- Европска конвенција о заштити људских права и основних слобода (1950)
- *Конвенција о политичким правима жена* (1952)
- Међународни пакт о грађанским и политичким правима (1966)
- Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима (1966)

- Декларација о заштити жена и деце у случају опасности у оружаном сукобу (1974)
- **Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације жена** (CEDAW, 1979)
- Декларација о елиминацији насиља над женама (1994)
- **Пекиншка декларација и Пекиншка акциона платформа** (1995)
- Универзална декларација о демократији (1997)
- Декларација Савета Европе о једнакости жена и мушкараца (1997)
- Опциони протокол уз Конвенцију о елиминацији свих облика дискриминације над женама (1999)

Међународни документи који прописују заштиту избеглица и интерно расељених лица:

- Конвенција УН о статусу избеглица (1951)
- Њујоршки протокол уз Конвенцију УН о статусу избеглица (1967)
- Водећи принципи УН о интерном расељењу (1998)

Домаћи документи којима се прописују забрана дискриминације, људска права жена и унапређење родне равноправности

Закони:

- Повеља о људским и мањинским правима СЦГ
- Устав Републике Србије
- Други закони и прописи (Кривични законик, Породични закон, Закон о изборима, Закон о раду)

Предлози закона:

- **Предлог закона о равноправности полова**

Покрајински прописи:

- **Одлука о равноправности полова АП Војводине**

Национални планови и стратегије:

- **Национални план активности за побољшање положаја жена и остваривање родне равноправности** (радни материјал)
- Студија изводљивости
- Стратегија за имплементацију Миленијумских развојних циљева
- Стратегија за смањење сиромаштва
- Стратегија запошљавања
- Стратегија за давање већег овлашћења Ромима

Неки UNHCR-ови документи који прописују заштиту женских људских права и поштовање родне равноправности у ситуацијама избеглиштва и расељеништва

- Guidelines on the Protection of Refugee Women (1991)
- Building Partnerships through Equality. UNHCR Good Practices on Gender Mainstreaming (2000)

- Sexual and Gender-Based Violence against Refugees, Returnees and Internally Displaced Persons. Guidelines for Prevention and Response (2003)

5. МУЛТИСЕКТОРСКИМ ПРИСТУПОМ

Унапређење реализације права жена у расељењу и избеглиштву захтева ангажовање и сарадњу свих актера у локалној заједници: популације избеглих и расељених, а посебно жена, органа локалне власти, локалних и међународних невладиних организација и агенција, и здравственог, психо-социјалног, безбедносног и правног/правосудног система. Наравно, ту је и непроцењива подршка медија и угледних људи у заједници, као и свих грађана и грађанки.

